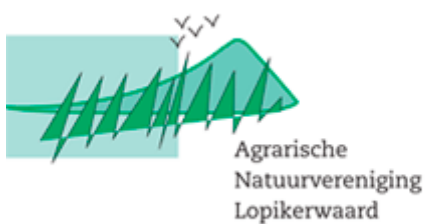

GEBIEDSVISIE LOPIKERWAARD EN OMSTREKEN

Visie voor plattelandsbeleid 2016-2021

José van Miltenburg
Ondernemer in Plattelandsvernieuwing

GEBIEDSVISIE LOPIKERWAARD EN OMSTREKEN

Visie voor plattelandsbeleid 2016-2021

José van Miltenburg

Colofon

Tekst: José van Miltenburg, ondernemer in plattelandsvernieuwing, Kamerik
Foto's (behalve voorpagina): Kees de Leeuw, Woerden
Opdrachtgever: ANV Lopikerwaard e.o.

Kamerik, oktober 2014

José van Miltenburg
Ondernemer in Plattelandsvernieuwing

Inhoud

Samenvatting	3
1. Inleiding	5
2. Kenmerken en kernkwaliteiten Lopikerwaard	7
3. Context beleidsdoelen	8
4. Ontwikkelingen in de landbouw	9
5. Ontwikkelingen in natuur- en landschapsbeheer.	11
5.1. Weidevogels	11
5.2 Botanisch beheer	12
5.3 Landschappelijke kwaliteit	12
5.4 Internationale soorten	13
5.4.1 Zwarte Stern.....	13
5.4.2 Purperreiger	14
5.4.3 Krabbenscheer (voor groene glazenmaker)	14
5.4.4 Heikikker	15
5.4.5 Kleine zwaan.....	15
5.4.6 Bunzing	15
5.4.7 Kamsalamander	15
6. Ontwikkelingen in water en bodembeheer	17
6.1 Situatie van het water	17
6.2 Initiatieven	19
7. Ambities & doelen	20
7.1 Ambities weidevogelbeheer	20
7.1.1 Visie Gebiedscollectief Lopikerwaard	20
7.1.2 Visie Provincies	21
7.1.4 Realisatie	21
7.1.5 Inrichting weidevogelmozaïek	22
7.2 Ambities botanisch beheer	22
7.2.1 Visie Gebiedscollectief Lopikerwaard	22
7.2.2 Visie Provincies	22
7.2.3 Overeenkomsten en verschillen	23
7.2.4 realisatie	23
7.3 Ambities landschap	23
7.3.1 Visie Gebiedscollectief Lopikerwaard	23
7.3.2 Visie Provincies	23
7.3.3 Overeenkomsten en verschillen	23
7.3.4 Realisatie	24
7.4 Ambities leefgebieden internationale soorten	24
7.4.1 Visie Gebiedscollectief Lopikerwaard	24

7.4.2 Visie Provincies	25
7.4.3 Overeenkomsten en verschillen	25
7.4.4 Realisatie	25
7.5 Ambities waterdoelen	25
7.5.1 Visie Gebiedscollectief Lopikerwaard	25
7.5.2 Visie waterschap HDSR	26
7.5.4 Realisatie	27
8. Rol gebiedscollectief, rol ANV	29
9. Uitvoering beheer en instrumenten	30
10. Bronnen.....	32
Bijlage 1. Ligging van belangrijke purperreigergebieden in de Lopikerwaard	34
Bijlage 2. Verspreiding van krabbenscheer in de Provincie Utrecht.	35
Bijlage 3. Verspreiding van de heikikker in Nederland.	36
Bijlage 4. Verspreiding van de kamsalamander in Nederland.	37

Samenvatting

Deze visie van het gebiedscollectief Lopikerwaard e.o. is bedoeld voor alle contractpartijen waar het collectief groene en blauwe diensten aan aanbiedt en voor haar eigen achterban. De visie is de opmaat voor een gebiedsaanvraag.

Aanleiding

Met het nieuwe Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB) voor de periode 2016-2022 wil de overheid de beschikbare middelen voor agrarisch natuur- en landschapsbeheer doelgerichter en effectiever inzetten. Gebiedscollectieven krijgen daarvoor een centrale rol in de realisatie van het agrarisch natuur- en landschapsbeheer: zij worden contractpartner van de overheid en eindbegunstigde van de financiering. Een collectieve aanpak kan een meerwaarde leveren aan de realisatie van de gewenste prestaties in het nieuwe GLB. Het biedt agrariërs de mogelijkheid om maatwerk te leveren en maatregelen in te passen in hun bedrijfsvoering. De collectieve aanpak biedt ook kansen om het beheer zoveel mogelijk in onderlinge samenhang te realiseren.

Collectieve aanpak

Agrarische Natuurvereniging (ANV) Lopikerwaard e.o. wil de rol van gebiedscollectief vervullen. Zij voert al meer dan 15 jaar de coördinatie over het agrarisch natuur- en landschapsbeheer en kent het gebied, de boeren, hun ondernemerschap en de mogelijkheid of wil om mee te helpen doelen te halen. De ANV is in staat om op basis hiervan een praktisch en op het gebied toegesneden uitvoerbaar pakket aan maatregelen samen te stellen dat op draagvlak kan rekenen. De ANV en het collectief zijn in de toekomst een en dezelfde organisatie, of liggen in elkaars verlengde.

Het gebiedscollectief zal voor de realisatie van het agrarisch natuur- en landschapsbeheer een gebiedsofferte uitbrengen met een aanbod van diensten. Daarin staan behalve diensten in het agrarisch natuur- en landschapsbeheer ook de waterdiensten. In voorbereiding op de gebiedsofferte is deze visie opgesteld.

Kenmerken Lopikerwaard e.o.

De regio Lopikerwaard e.o. ligt in twee provincies, nl. Utrecht en Zuid-Holland. Typerend zijn de zeer open polders, die volgens het vaste cope-systeem zijn ontgonnen en de besloten langgerekte lintbebouwingen. Het is een groot open aaneengesloten weidegebied en een belangrijk leefgebied voor weidevogels. De Lopikerwaard e.o. heeft ook een grote oppervlakte boerensloten (ca. 1200 ha), een aantal kenmerkende landschapselementen en is leefgebied van enkele internationaal te beschermen soorten, zoals zwarte stern, purperreiger, heikikker, kleine zwaan, kamsalamander en groene glazenmaker.

De landbouw in de Lopikerwaard bestaat voornamelijk uit melkveehouderij. De gemiddelde bedrijfsomvang is ruim 40 ha, met 90 % grasland en 10% maïsland. Naar schatting zijn er anno 2014 500 actieve agrarische bedrijven in het werkgebied. De landbouwsector is steeds in ontwikkeling en richt zich op behoud van een goede concurrentiepositie. Dat leidt vaak tot schaalvergroting en intensivering. De ontwikkelingen in de landbouw kunnen een behoorlijke daling in de deelnamebereidheid voor agrarisch natuur- en landschapsbeheer betekenen. Ook kunnen ze juist leiden tot diversificatie, waarbij een deel van de bedrijven agrarisch natuur- en landschapsbeheer als neventak zal integreren in de bedrijfsvoering.

Ambities

De ambities die het collectief in deze visie verwoordt, zijn tot stand gekomen na afstemming met diverse partijen in de Lopikerwaard e.o. ANV Lopikerwaard e.o. heeft kwaliteit hoog in het vaandel. Ze wil maatregelen daar toepassen waar ze ecologisch het meest effectief zijn. Ook wil ze maatregelen zoveel mogelijk integraal toepassen: dat wil zeggen inzetten om meerdere doelen te dienen.

Het collectief van de Lopikerwaard e.o. wil een aantrekkelijke leefomgeving realiseren voor weidevogels en andere kenmerkende soorten planten en dieren van het agrarisch bedrijf. Het collectief Lopikerwaard gaat voor kwaliteit van het agrarisch natuur-, landschaps- en waterbeheer. Dat wil zeggen het wordt uitgevoerd daar waar het zinvol is, doeltreffend, effectief en efficiënt. Draagvlak bij de achterban is daarbij van groot belang. Volwaardig agrarisch natuur-, landschaps- en waterbeheer wordt gezien als een invulling van een duurzame bedrijfsvoering. De diverse ambities per deelthema zijn de volgende:

- v Weidevogelbeheer: *het in stand houden van de bestaande weidevogelstand.*
- v Botanisch beheer: *het realiseren van een soortenrijk lint van bloeiende slootkanten en perceelranden langs weiden en akkers, gericht op de doelen: botanische kwaliteit, weidevogels, waterkwaliteit, landschappelijke aantrekkelijkheid, internationaal beschermde soorten.*
- v Landschap: *behoud en versterking van waardevolle bestaande landschapselementen op agrarische gronden. Daarnaast wil het collectief de landschappelijke inpassing en beeldkwaliteit van boerenbedrijven, erven en bedrijfsgebouwen en van particulieren in het buitengebied bevorderen.*
- v Internationaal beschermde soorten: *het realiseren van een samenhangend netwerk van aangepast oeverbeheer, aangepast slootbodembeheer, (extra) bemestingsvrije stroken, akkerranden en slootkantranden gericht op internationaal beschermde soorten, die tevens bijdragen aan botanische kwaliteit, weidevogels, waterkwaliteit en landschappelijke aantrekkelijkheid.*
- v Waterdoelen: *het terugdringen van erfafspoeling naar het oppervlaktewater, het bevorderen van een levendige boerensloot, en het realiseren van een samenhangend netwerk van aangepast sloot-, oever- en perceelsrandbeheer.*

Realisatie

Het collectief probeert op twee manieren de ambities te bereiken:

1. door middel van voorlichting en educatie bij de deelnemers een bewustwordingsproces op gang te krijgen, waardoor zij in hun werkzaamheden meer rekening houden met de te realiseren doelen. Deze gedragsverandering kost niet per se opbrengst;
2. afsluiten van beheercontracten tegen een reële beheervergoeding.

Om de ambities voor natuur-, landschaps- en waterbeheer te realiseren wordt professionele organisatie opgezet; i.c. het collectief. De werkwijze van het afsluiten van beheercontracten en de manier van controle, handhaving, monitoring en sanctionering worden vastgelegd in een kwaliteitshandboek. Op basis daarvan zal het collectief worden gecertificeerd.

Het collectief zal enkele instrumenten ontwikkelen om het beheer te optimaliseren en de ambities zoveel mogelijk te realiseren. Te denken valt aan een beloningssysteem voor beheercontracten waar een stimulerende werking vanuit gaat, criteria voor deelname, een voorlichtings- en communicatieplan en een administratie- en deelnemersregistratiesysteem. Verder hecht het collectief aan afstemming en goede samenwerking met diverse gebiedspartijen en vrijwilligers.

1. Inleiding

Achtergrond

Met de invoering van het nieuwe Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB) dat geldt voor de periode 2016-2022, gaat er veel veranderen in het plattelandsbeleid. Het GLB bestaat uit twee pijlers: de eerste regelt de directe betalingen en marktordening, de tweede richt zich op het plattelandsbeleid (POP3=Plattelandontwikkelingsprogramma). Het agrarisch natuurbeheer valt onder de tweede pijler. Hieruit komt ook budget voor andere projecten die bijdragen aan internationale doelen op het gebied van natuur, milieu en water. Het boerenland en -erf staan daarbij centraal. Daarnaast moet POP3 bijdragen aan een concurrerende, innovatieve, duurzame en toekomstbestendige agrarische sector. De middelen vanuit de EU voor pijler 2 komen beschikbaar op voorwaarde dat hier nationale cofinanciering tegenover staat.

Bij het agrarisch natuur- en landschapsbeheer is gekozen voor een collectieve aanpak. Gebiedscollectieven krijgen een prominente rol in de realisatie van agrarisch natuur- en landschapsbeheer: zij worden contractpartner van de overheid en eindbegunstigde van de financiering. Zij sluiten enerzijds contracten af met de overheid (voordeur) en anderzijds met de boeren voor de uitvoering ervan (achterdeur). De nieuwe werkwijze moet leiden tot lagere uitvoeringskosten, doordat de collectieve aanvraag de verschillende individuele aanvragen vervangt. Andere plattelandsdoelen uit de tweede pijler en de maatregelen uit pijler 1 hoeven niet collectief te worden aangepakt, maar het collectief kan hier wel een rol in vervullen. De provincie Utrecht heeft samen met de waterschappen de synergie verkend voor maatregelen die zowel bijdragen aan de waterdoelen als aan natuurwaarden. De conclusie was, dat in veel situaties meerwaarde mogelijk is door het combineren van water- en natuurdoelen.

De overheid wil met het nieuwe GLB de beschikbare middelen doelgerichter en effectiever inzetten. Dat betekent dat er keuzes gemaakt worden.

Uitgangspunten voor het vernieuwde stelsel zijn een meer effectief en efficiënt beheer, ruimte voor regionaal maatwerk en agrarisch ondernemerschap. Het agrarisch natuur- en landschapsbeheer wordt toegepast daar waar het 't meest kansrijk is vanuit ecologisch en agrarisch perspectief.

ANV Lopikerwaard wil in deze nieuwe werkwijze de rol van gebiedscollectief vervullen. Dit sluit aan bij de energie en kennis die er in een streek is. En het creëert ruimte om effectiever te werken aan samenhang tussen biodiversiteits- en andere omgevingsdoelen. Het gebiedscollectief zal daarvoor een offerte uitbrengen met een aanbod van diensten. Collectief Lopikerwaard zal in de gebiedsofferte behalve de doelen voor het agrarisch natuur- en landschapsbeheer ook de waterdoelen uit pijler 2 meenemen. Het Hoogheemraadschap De Stichtse Rijnlanden is bereid om voor specifieke waterdoelen uit pijler 2 cofinanciering te leveren voor POP3 subsidie uit Europa.

In voorbereiding op de gebiedsofferte die gebiedscollectief Lopikerwaard uitbrengt, heeft het gebiedscollectief José van Miltenburg, *ondernemer in Plattelandsvernieuwing*, gevraagd een visie op te stellen. Deze visie is bedoeld voor alle contractpartijen waar het collectief groene en blauwe diensten aan aanbiedt en uiteraard ook voor haar eigen achterban. De visie is de opmaat naar de gebiedsaanvraag. Die bevat doelen en biotopen die worden nagestreefd en een set aan maatregelen om de doelen te halen. De maatregelen worden vertaald in een hoeveelheid diensten, in onderlinge ruimtelijke samenhang, met een daarbij behorend kostenplaatje. Bij deze stap zal ook afstemming worden gezocht met de provincies en het waterschap.

Aanpak

ANV Lopikerwaard heeft in voorbereiding op deze visie in 2013 twee oriënterende bijeenkomsten gehouden met de diverse regionale overheden en stakeholders. Deze visie borduurt daarop voort en baseert zich op door de overheid gestelde gebiedsdoelen.

Deze visie is vooral geënt op de doelen die de provincie Utrecht en waterschap HDSR willen realiseren met agrarisch natuur en landschapsbeheer. Provincie Zuid-Holland wil alleen middelen voor agrarisch natuurbeheer inzetten op weidevogelbeheer (bron 26). Bij het daadwerkelijk opstellen van de visie is een werkgroep samengesteld die haar (gebieds-)kennis heeft ingebracht. Deze werkgroep is twee keer bijeen geweest en één keer is de gebiedscoördinator weidevogelbeheer apart geïnterviewd. Tenslotte heeft het bestuur van de Agrarische Natuurvereniging de visie intern besproken.

Leeswijzer

In het volgende hoofdstuk geven we een korte schets van de kernkwaliteiten van de Lopikerwaard e.o. In hoofdstuk 3 noemen we de beleidskaders waartegen deze visie zich afspeelt. Hoofdstuk 4 benoemt de ontwikkelingen in de landbouw en hoofdstuk 4 richt zich op de ontwikkelingen op het gebied van natuur en landschap in de regio Lopikerwaard e.o. Hoofdstuk 6 schetst de ontwikkelingen in het water- en bodembeheer. Hoofdstuk 7 verwoordt de doelen en de ambities van het gebiedscollectief i.o. In hoofdstuk 8 wordt de toekomstige rol van het gebiedscollectief geschetst in relatie tot de rol van de agrarische natuurvereniging. Hoofdstuk 9 tenslotte geeft een doorkijk naar de benodigde instrumenten om de ambities waar te maken.

Dankwoord

Wij zijn dank verschuldigd aan degenen die hebben meegedacht aan deze visie tijdens de twee stakeholderbijeenkomsten in 2013:

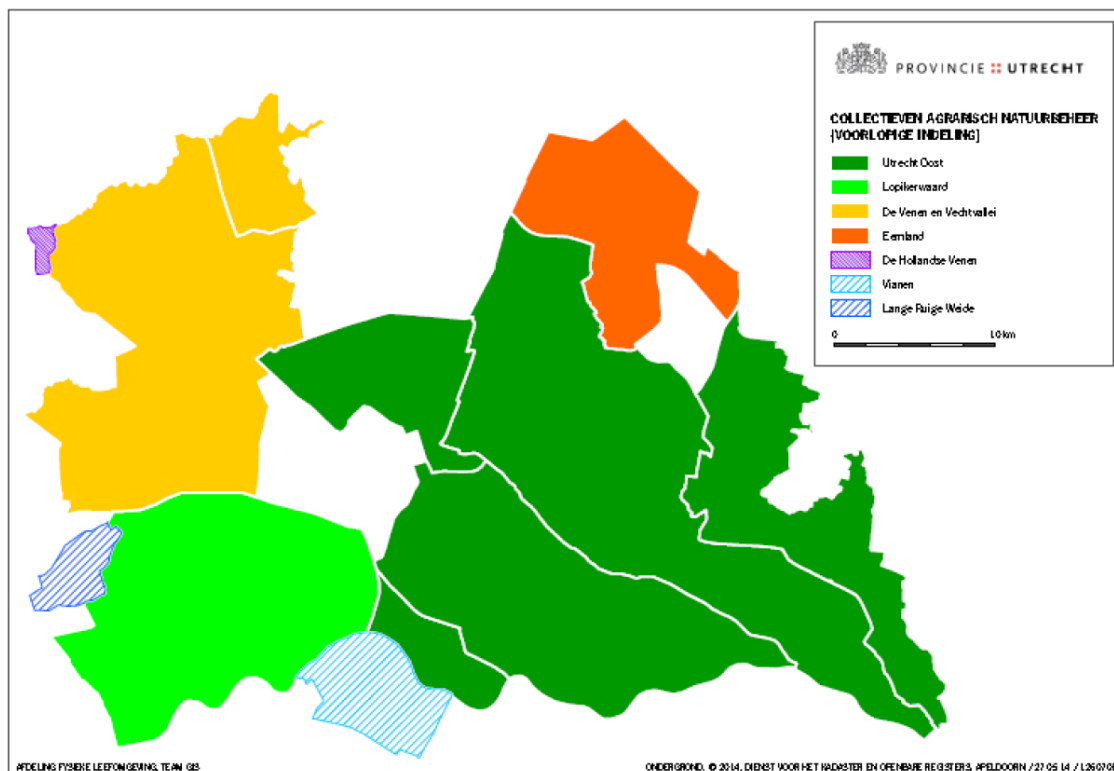
Jos Geenen (Programmabureau Gebiedscommissie Utrecht West), Femke Steenbergen (gemeente Oudewater), Kees de Leeuw (gemeente Lopik), Klaas Hemke van Meekeren (gemeente Montfoort), Matthijs van de Griend en Yolanda Wessels (Hoogheemraadschap De Stichtse Rijnlanden), Bas de Kruijf en Harry de With (weidevogelwerkgroep Lopik), Hans de Vos, Ben de Vor en Matthieu Spruijt (LTO Noord, afdeling zuidwest Utrecht), Hein Pasman (Landschap Erfgoed Utrecht), Wim van der Putten en Herman Boonekamp (Werkgroep Behoud Lopikerwaard), Astrid Meijer (vereniging hoogstamfruit Groene Hart), Luuk Oevermans (Staatsbosbeheer), Leo Oskamp en Arie Piet Verkaik (Wildbeheereenheid Lopikerwaard e.o.), Harry van Schie, Teus Verlaan, Jolanda Benschop, Peter van der Peet, Cor Kromwijk, Kees Overbeek en Leo Kramer (Agrarische Natuurvereniging Lopikerwaard e.o.).

Verder zijn we veel dank verschuldigd aan de werkgroepleden die hun onuitputtelijke gebiedskennis hebben ingebracht, te weten: Leo Kramer (Gebiedscoördinator weidevogelbeheer), Kees Overbeek (Agrarische Natuurvereniging Lopikerwaard) en Kees de Leeuw (gemeente Lopik). Annette van Schie (Hoogheemraadschap De Stichtse Rijnlanden) danken we voor haar inbreng op de hoofdstukken die betrekking hebben op de waterdoelen.

2. Kenmerken en kernkwaliteiten Lopikerwaard

Het werkgebied van het gebiedscollectief Lopikerwaard en omgeving (e.o.) ligt tussen de rijksweg A12, Nieuwegein, de Lek, de Vlist en via Oudewater naar de A12 (zie figuur 1). Het werkgebied ligt in twee provincies: nl Utrecht en Zuid-Holland.

Typerend voor de Lopikerwaard zijn de zeer open polders, die volgens het vaste cope-systeem zijn ontgonnen en de besloten langgerekte lintbebouwingen en de vele weteringen en boerensloten. Achter de ontginningsassen liggen de kenmerkende tiendwegen en houtkades. Op het stroomruggenlandschap langs de Lek, de Hollandse IJssel en de Lange Linschoten kent het landschap een gevarieerder grondgebruik en bijbehorend half open landschap. De cope-ontginning is nog vrijwel intact gebleven. Kenmerkend is ook dat de regio niet wordt doorsneden door snelwegen, spoorwegen of hoogspanningsleidingen. Het is daardoor een groot open aaneengesloten weidegebied en een belangrijk leefgebied voor weidevogels.

Figuur 1: Werkgebied van het Utrechtse deel van de ANV Lopikerwaard (lichtgroen). Een gebied ten westen van de provinciegrens tot de rivier De Vlist behoort ook bij het werkgebied.

3. Context beleidsdoelen

Deze visie past binnen een aantal gestelde kaders, op Europees, landelijk en provinciaal niveau. Deze beleidskaders staan verder uitgewerkt in het Natuurbeleid 2.0 van de Provincie Utrecht (bron 7).

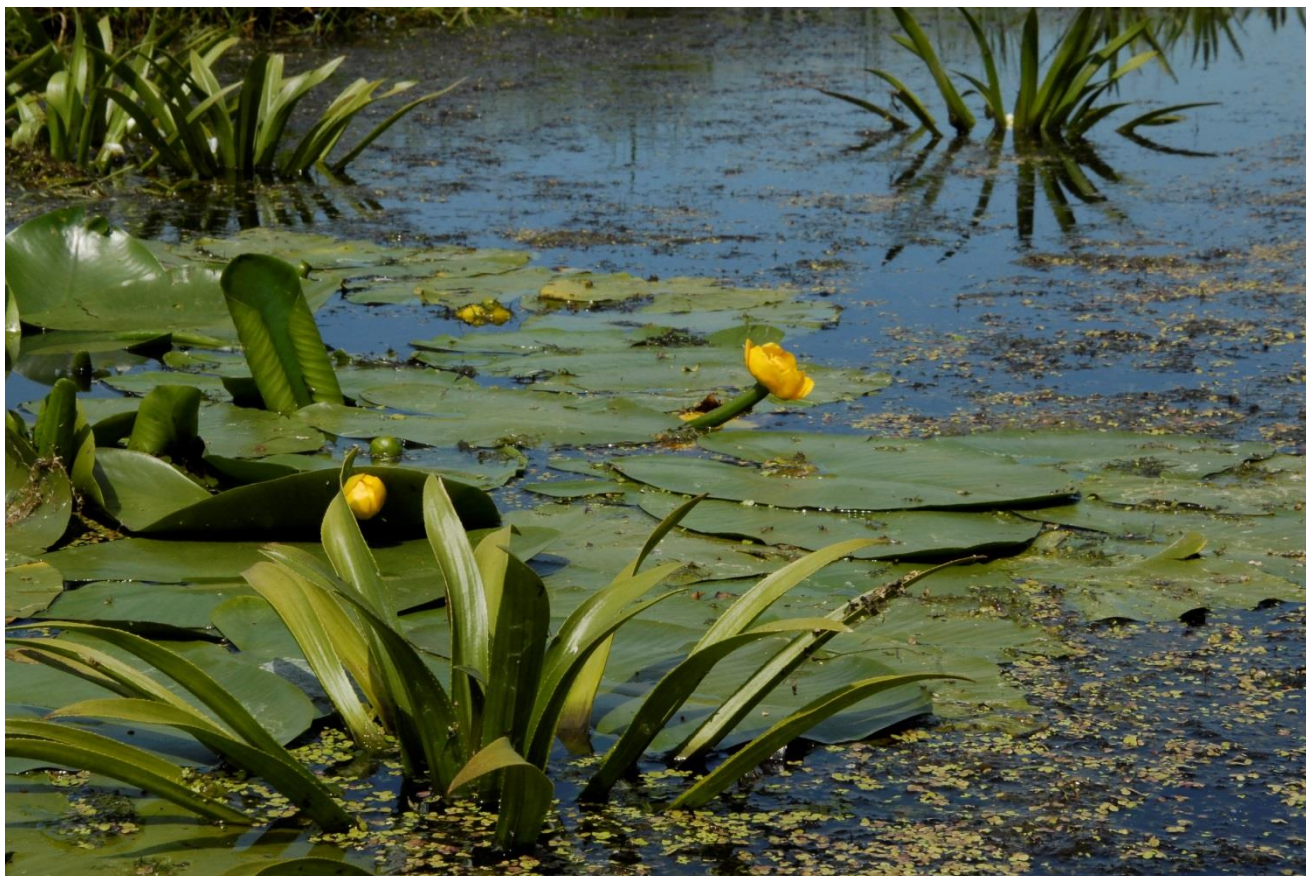
De provincie Zuid-Holland beperkt zich in de nieuwe GLB-periode tot weidevogelbeheer. Er worden geen middelen beschikbaar gesteld voor botanisch beheer, landschapselementen of internationale soorten (bron 26).

Daarnaast is er een gemeentelijk landschapsontwikkelingsplan van drie gezamenlijke gemeenten (bron 4).

Hoogheemraadschap De Stichtse Rijnlanden (HDSR) heeft naast de Europese opgave voor de Kaderrichtlijn water ook nog een wateropgave voor waterberging.

De provincies en de waterschappen stellen jaarlijks middelen beschikbaar ter realisatie van de doelen, als cofinanciering van de middelen die de EU ter beschikking stelt.

Daarnaast is nog ruimte voor innovatieve projecten en niet-productieve investeringen vanuit pijler 2 van het GLB.

Gele plomp en krabbenscheer duiden op een goede waterkwaliteit

4. Ontwikkelingen in de landbouw

De Lopikerwaard is ontgonnen rond het jaar 1000 met het middeleeuwse cope-systeem. De kavels waren ca. 110 m breed en 1250 m lang en werden per blok omzoomd door ontginningsbases, houtkades en weteringen. Nog altijd zijn deze structuren goed herkenbaar in het landschap. Het veen klonk in de loop der jaren in, waardoor de bodem daalde en het gebied uitsluitend geschikt werd voor de veehouderij. Door de moderne landbouwmethoden van de twintigste eeuw: ontwatering, kunstmest, mechanisatie en stroomdraad, is melkveehouderij goed mogelijk in de streek. De ruilverkaveling, waarvan de inrichtingswerken vooral in de jaren '80 en '90 plaatsvonden, is belangrijk geweest voor de Lopikerwaard. Het gebied is waterhuishoudkundig opnieuw ingericht, de landbouwstructuur en ontsluiting zijn verbeterd (grotere aaneengesloten huiskavels en grotere percelen). Ook zijn enkele natuurgebieden en recreatieve voorzieningen gerealiseerd.

De algemene trend is dat het aantal landbouwbedrijven daalt. LTO Melkveehouderij verwacht dat de daling van het aantal melkveebedrijven doorzet met 3 tot 4 procent per jaar. De grond wordt vaak overgenomen door collega-agrariërs, die daarmee inzetten op schaalvergroting. Belangrijke oorzaak van de achteruitgang is vergrijzing. Steeds minder bedrijven hebben een bedrijfsopvolger. Gevolg hiervan is dat er steeds minder, maar wel grotere bedrijven ontstaan (bron 1).

De landbouw in de Lopikerwaard bestaat voornamelijk uit melkveehouderij. De gemiddelde bedrijfsomvang is ruim 40 ha, met 90 % grasland en 10% maïsland (schatting ANV). De bedrijfsomvang neemt de laatste jaren toe en het areaal maïs neemt af. Naar schatting zijn er anno 2014 nog 500 actieve agrarische bedrijven in het werkgebied van het collectief Lopikerwaard e.o.

De landbouwsector is steeds in ontwikkeling en richt zich op behoud van een goede concurrentiepositie in Europees verband. Dat kan door op de kostprijs te letten en door verdere schaalvergroting, zich te onderscheiden op product of kwaliteit, te innoveren of andere inkomstenbronnen te zoeken. Ook het verdwijnen van landbouwsubsidies (afbouwen GLB-toeslagen), het wegvallen van de melkquotering in 2015 en de veranderende mestwetgeving zullen bijdragen aan schaalvergroting en intensivering.

Door de toenemende bedrijfsomvang is de ondernemer niet per se meer de eigenaar van het bedrijf. Het vermogen van het bedrijf kan in bezit zijn van de familie of van een BV. Ook coöperaties zijn denkbaar. De boer is dan werknemer. Het aloude begrip "familiebedrijf" krijgt daarmee een heel andere invulling. Gevolg daarvan is dat de hedendaagse boer meer een manager is. Hij voert niet altijd zelf de werkzaamheden uit. Wie het ook doet, het gebeurt met grotere, bredere en snellere machines.

Aan de andere kant zal een hedendaagse boer steeds meer tegemoet komen aan de maatschappelijke vraag naar natuur, landschap, biodiversiteit, duurzaamheid, dierenwelzijn en koeien in de wei. Volgens de visie van LTO-Nederland (bron 1) is in 2020:

- de melkveehouderij bepalend voor de uitstraling en inrichting van de groene ruimte,
- krijgt driekwart van de melkkoeien weidegang,
- is landschappelijke inpassing met oog voor de omgeving geïntegreerd in de werkwijze van melkveehouders,
- maken melkveehouders volop gebruik van de biodiversiteit op en rondom hun bedrijf en dragen bij aan het beheer van natuur, landschap, bodem, water en milieu.

We gaan ervan uit dat de landelijke ontwikkelingen ook in de Lopikerwaard gelden.

Na 2015 is het de vraag in hoeverre melkveehouders invulling gaan geven aan het agrarisch natuur- en landschapsbeheer. De ontwikkelingen in de landbouw kunnen een behoorlijke daling in de deelnamebereidheid betekenen. Een deel vrij te besteden beheerbudget geeft het collectief de ruimte om in kansrijke gebieden met gemotiveerde veehouders te investeren.

Past een geriefhoutbosje in de bedrijfsvoering van de moderne landbouw

5. Ontwikkelingen in natuur- en landschapsbeheer.

In dit hoofdstuk schetsen we de ontwikkelingen per thema agrarisch natuur- en landschapsbeheer en voor het thema water.

5.1. Weidevogels

Weidevogels zijn er in de Lopikerwaard al honderden jaren. Tot in de jaren '50 van de vorige eeuw was er voor hen weinig bedreiging. Door de komst van de intensievere landbouwmethoden (mechanisatie, kunstmest, ontwatering), kunnen de boeren steeds vroeger het land bewerken. Weidevogels hebben hierdoor steeds minder tijd om hun eieren uit te broeden en hun jongen groot te brengen. Maar ook ruimtelijke ingrepen zorgen ervoor dat de weidevogelstand onder druk staat. In de 70-er jaren greep de overheid in. In de Derde Nota Ruimtelijke Ordening uit 1974 (de zgn. Relatienota) stonden plannen om beheergebieden en reservaatgebieden op agrarische grond in te voeren. De eerste weidevogelreservaten werden een feit. Daarna volgden andere beleidsinstrumenten, met de mogelijkheid voor agrariërs om beheercontracten af te sluiten.

In de Lopikerwaard wordt nu ca. 20 jaar aan actief weidevogelbeheer gedaan. De laatste jaren met de Subsidieregeling Agrarisch Natuurbeheer (SAN, 2004-2009) en Subsidieregeling Natuur- en Landschapsbeheer (SNL, 2010-2015). In die tijd is veel ervaring opgedaan om het weidevogelbeheer te optimaliseren en is veel kennis en inzicht verkregen welke mix van maatregelen het best werkt in welk gebied. Ook is er door 20 jaar weidevogelbeheer veel veranderd in de kennis en het draagvlak bij de boeren.

In de jaren van SAN en SNL zijn een aantal keer weidevogeltellingen uitgevoerd. In 2009 is er een volledige BMP-telling uitgevoerd (Broedvogel Monitoring Project). In de jaren daarna is steeds een mozaïekscan uitgevoerd: dat zijn twee telrondes in plaats van de vijf van de BMP-methode. In een evaluatie van het gevoerde SNL-beheer 2010-2013 in de Lopikerwaard (bron 2) lezen we de volgende resultaten.

- De gruttostand schommelt in de jaren 2009-2013 rond de 500 territoria. In die vijf jaar is er sprake van een stabiele situatie. Dit in tegenstelling tot de landelijke trend, die dalende is.
- De kievit schommelt de laatste 5 jaar tussen de 800 en 1200 territoria.
- De tureluur neemt toe van 130 broedparen in 2011 naar 210 in 2013.
- De scholekster schommelt tussen 125 en 170 broedparen.

De (mozaïek-)tellingen zijn alleen gedaan op percelen met beheerovereenkomsten. Ook buiten de beheerde gebieden komen uiteraard weidevogels voor. Wat betreft deze vier soorten, lijkt er een stabiele populatie te bestaan in de Lopikerwaard. Dat wordt verklaard met het gevoerde beheer en de sturing vanuit de gebiedscoördinator die steeds op zoek is naar de meest effectieve ligging van het contract op de meest efficiënte plekken in de polder.

De laatste jaren is er sterk ingezet op de invoering van een pakket plas-dras: het onderwater zetten van (stukken van) percelen om daarmee rust en voedsel te bieden. Vooral de tureluur lijkt daar van te profiteren. Ook de andere weidevogels profiteren van het voedselaanbod in de plas-draspercelen.

Het totale oppervlak gecontracteerd weidevogelbeheer is in de beschreven 5 jaar gedaald van 3000 ha naar 2400 ha. Deze daling heeft te maken met het steeds verder optimaliseren van het mozaïekbeheer en de concentratie van de contracten op de percelen waar daadwerkelijk weidevogels (in de buurt) voorkomen. Het aantal weidevogels op beheerd gebied bleef nagenoeg hetzelfde.

De voorzichtige conclusie is dat de weidevogelstand in de Lopikerwaard de laatste jaren min of meer stabiel blijft, bij een meer geconcentreerd areaal beheer.

Het gecontracteerde beheer zag er als volgt uit:

Tabel 1. Oppervlakte contracten weidevogelbeheer Lopikerwaard (bron 2).

	2010	2011	2012	2013	2014
Legselbeheer (ha)	2468	2478	2315	2344	1950
Plas-dras (ha)	21	22	32	30	23
Rustperiode (ha)	440	450	426	402	371
Overig beheer (ha)	77	74	67	60	54

5.2 Botanisch beheer

Vlakdekkende botanisch beheerde agrarische percelen zijn er nauwelijks in de Lopikerwaard. In het werkgebied van de ANV hebben de meeste SNL-contracten botanisch beheer betrekking op botanische weide- of hooilandranden. Deze contracten zijn afgesloten door individuele boeren, zonder tussenkomst van de ANV. Daardoor zijn er bij de ANV onvoldoende gegevens bekend van de botanische waarde van de perceelsranden. De ANV is wel bekend met individuele gevallen met goede resultaten.

De grootste botanische waarden bevinden zich, naar verwachting, in de gebieden waar (voedselarm) kwelwater naar boven komt. Op overige plekken verwachten we, gezien de grondslag: (voedselrijk) klei op veen, weinig botanische waarden. Structuurrijke slootkanten en perceelsranden, gecombineerd met gezonde, soortenrijke sloten zijn echter essentiële dragers van de biodiversiteit en beleefbaarheid in het agrarisch gebied, en zijn daarom wel van belang voor de Lopikerwaard:

- een extra brede bemestingsvrije zone¹ vermindert de af- en uitspoeling van nutriënten naar het oppervlaktewater;
- een bemestingsvrije zone, gemaaid na 15 juni, biedt een strook kruidenrijk(-er) grasland die vol zit met insecten en daarmee vlucht- en voedselgelegenheid biedt aan weidevogels;
- structuurrijke oevervegetaties zijn een leefgebied voor de groene glazenmaker;
- bloemrijke randen vormen een aantrekkelijk landschappelijk plaatje. Hiermee krijgt het landschap ook een economische betekenis (recreatie);
- bemestingsvrije, bloemrijke randen vormen een natuurlijke verbinding voor flora en fauna tussen de diverse leefgebieden.

5.3 Landschappelijke kwaliteit

De kernkwaliteiten van de Lopikerwaard zijn, volgens de Kwaliteitsgids Utrechtse landschappen: het open weidelandschap, de cope-ontginningen en de lintbebouwingen (bron 3). Het landschap in de Lopikerwaard, de waardering, de knelpunten en de opgaven zijn goed omschreven in het Landschapsontwikkelingsplan van de Groene Driehoek (bron 4).

Kenmerkende landschapselementen van de Lopikerwaard e.o. zijn o.a.:

- houtkades;
- geriefbosjes;
- knotbomen;
- hoogstamboomgaarden op de stroomruggen;
- grienden;
- heggen in de uiterwaarden;
- solitaire bomen;
- bomenrijen en lanen;
- erfaankleding;
- (relicten van) eendenkooien;
- wielen en kleiputten.

¹ Wettelijk verplichte bemestings- en spuitvrije zone is volgens het landelijk Activiteitenbesluit Milieubeheer (par. 3.5.3) voor grasland 25 cm en voor maïsland 50 cm, vanaf bovenkant talud.

Landschapselementen benadrukken de landschapsstructuur. Landschapselementen zijn belangrijk voor het karakteristieke uiterlijk en de belevingswaarde, maar ook voor de biodiversiteit in het gebied. Agrarisch natuur- en landschapsbeheer kan bijdragen aan de instandhouding van de landschapselementen en de belevingswaarde van het platteland. De landbouw heeft ook een rol in de beeldkwaliteit van erven en gebouwen. Als daarmee het recreatie en toerisme een impuls krijgt, heeft het landschap ook een economische waarde. De landschapselementen die karakteristiek zijn en cultuurhistorisch, landschappelijk of ecologische waarde hebben, zet Landschap Erfgoed Utrecht (LEU) momenteel in een zogenaamde waardekaart (bron 5).

Een aantal grote landschapselementen in de Lopikerwaard zijn in eigendom van Staatsbosbeheer (2 eendenkooien, heggen, houtkades). Een eendenkooi is particulier eigendom, evenals enkele relictten van eendenkooien. Knotbomen, geriefbosjes, boomgaarden en grienden zijn vaak in eigendom van agrariërs of particulieren. In het werkgebied van het collectief Lopikerwaard ligt Landgoed Linschoten. Dit bestaat uit een landhuis met een aantal pachtboerderijen en landerijen. Landschappelijk en cultuurhistorisch gezien is dit landgoed van grote waarde.

Landschapselementen op agrarische gronden werden tot op heden gesubsidieerd uit de SAN/SNL of de regeling Kleine Landschapselementen (KLE). De regeling KLE richtte zich op onderhoud, beheer, aanleg en herstel en liep in de periode 1994 t/m 2009. Vanaf 2010 konden landschapselementen, onder bepaalde voorwaarden, worden gesubsidieerd uit de SNL. Het aantal voortgezette contracten is echter gering, mede doordat de regeling voor veel typen landschapselementen niet was opengesteld. In de pilot Groenblauwe diensten Utrecht West (2009) heeft ANV Lopikerwaard contracten afgesloten voor onderhoud en beheer van 16 geriefhoutbosjes (bron 6). Er zijn bij de ANV geen gegevens bekend van de verdere gesloten contracten in de KLE/SAN/SNL omdat deze contracten zijn afgesloten door individuele boeren, zonder tussenkomst van de ANV. De waardenkaart van het LEU geeft ca. 40 geriefhoutbosjes aan, 9 hoogstamboomgaarden, ca. 200 kavelgrensbeplantingen (rijen knotwilgen). Daarnaast zijn er nog enkele relictten van eendenkooien die het collectief wil behouden.

5.4 Internationale soorten

"De provincie Utrecht gaat het agrarisch natuurbeheer gericht inzetten op de bescherming van internationaal beschermde soorten", aldus Natuurbeleid 2.0 van de provincie Utrecht (bron 7). Soorten die gebonden zijn aan karakteristieke Utrechtse natuur krijgen met het Utrechtse soortenbeleid speciale aandacht. Gericht beleid is voor deze soorten (tijdelijk) nodig om de soort door een moeilijke periode heen te helpen, totdat de leefomgeving duurzaam is hersteld. De Provincie Utrecht wil in haar nieuwe beleid subsidie gericht inzetten op specifieke maatregelen voor internationaal beschermde soorten buiten de EHS, volgens de systematiek van de leefgebiedenbenadering.

De soorten waarvoor de provincie "de staat van instandhouding" wil verbeteren via agrarisch natuurbeheer in Utrecht, zijn: kleine zwaan, groene glazenmaker, zwarte stern, purperreiger, heikikker, kamsalamander en bunzing. De kleine zwaan wordt voldoende beschermd door de flora- en faunawet en is niet broedend.

5.4.1 Zwarte Stern

In de Lopikerwaard komt de zwarte stern vooral voor in het Zuid-Hollandse deel. Daar broedt een kolonie van ca. 40 stuks in de buurt van De Vlist. Voor de provincie Zuid-Holland behoort de zwarte stern tot de weidevogels.

In het Utrechtse deel is sinds 2014 een hervestiging van 3 broedparen; de eerste in 10 jaar. Verbetering van het leefgebied kan hervestiging verder op gang brengen.

Zwarte sterns broeden bij voorkeur op drijvende waterplanten zoals dichte krabbenscheerpakketten. Voor schuil- en voedselgelegenheid zoeken ze hun toevlucht in de oevervegetatie waar ze libellen en andere insecten eten (bron 8). Om dit te realiseren richten beheermaatregelen zich op plaatsvervangende nestgelegenheid (vlotjes), schuilgelegenheid (ongemaaide oevers) en waterkwaliteit (het laten ontwikkelen van watervegetaties).

5.4.2 Purperreiger

In de Lopikerwaard liggen belangrijke foerageergebieden en enkele slaapplekken van de purperreiger (zie bijlage 1). Ze broeden op een paar plaatsen langs de Lek. Een van de grootste kolonies van Nederland broedt aan de Zuid-Hollandse kant van de Lek in de Zouweboezem (bron 9).

Veenweidegraslanden zijn voor de purperreiger een zeer belangrijk leefgebied (bron 10), vooral als foerageer- en als opvetgebied voor de trek naar Afrika. Het agrarisch gebied in het Groene Hart is 'van wezenlijk belang voor de purperreigers, vooral de slotenrijke veenweidepolders'.

De purperreiger foerageert bij voorkeur langs slootkanten in helder ondiep vegetatierijk water. Op het menu staan vissen, amfibieën, waterinsecten en zoogdieren. Een grote oeverwaterlengte is cruciaal. Met de aanleg van soortenrijke natuurvriendelijke oevers, in verschillende vormen, zoals plas(dras)bermen en flauwe oevers, ontstaat een grote variatie in leefgebied voor de purperreiger (bron 11).

Purperreiger

5.4.3 Krabbenscheer (voor groene glazenmaker)

De groene glazenmaker is vooral te vinden in plassen en sloot waar krabbenscheer aanwezig is. Deze plant hebben ze nodig om hun eitjes op af te zetten en als leefgebied voor de larven, maar ze hebben ook structuurrijke oevervegetaties nodig.

Het voorkomen van krabbenscheer in sloten is dus een essentiële voorwaarde. Daarvoor zijn zeer schone sloten nodig. In de Lopikerwaard is het aandeel krabbenscheer hard achteruit gegaan (bron 12, zie bijlage 2). Vermoedelijk door het inlaten van (voedselrijk) gebiedsvreemd water en door het vroegtijdig slootschonen. Krabbenscheer en groene glazenmaker hebben dus baat bij een goede waterkwaliteit en aangepast oeverbeheer.

5.4.4 Heikikker

De heikikker komt vrij algemeen voor in de Lopikerwaard (bijlage 3, bron 21).

Dienst Regelingen (bron 13) beschrijft de leefomgeving als volgt:

"Het habitat waar de heikikker wordt aangetroffen is in zijn algemeenheid te kenschetsen als schraal, ietwat ruig en vochtig. Het bestaat met name uit heide, hoogveen, laagveen en halfnatuurlijk grasland, maar ook bos en struweel, alles met een hoge grondwaterstand. Waterhabitat is vaak zuur en relatief voedselarm en bestaat uit ondiep, zonbeschenen water. Heidevennen en wateren op hoog- en laagveen zijn de belangrijkste voortplantingswateren. De soort komt voor in agrarisch gebied met veel vochtige bosjes en grienden, zoals de Lopikerwaard, het Kromme Rijngebied en de polders ten zuiden van Vianen."

Maatregelen ter behoud van de heikikker richten zich op (bron 13):

- behoud of verbetering van de kwaliteit van het voortplantingswater,
- behoud van voldoende geschikt habitat op het land: vochtige, schrale, ietwat ruige terreintjes,
- behoud van voldoende plekken waar de heikikker in de winter kan rusten (slootranden, vochtige bosjes, etc.).

5.4.5 Kleine zwaan

"Kleine zwanen zijn alleen in de winter in Nederland; tussen eind september en eind maart. In groepen van soms meer dan honderd sneeuwwitte vogels verblijven ze op enkele veenweiden, akkers en uiterwaarden. Kleine zwanen zijn echte planteneters, die in de winter het malse Nederlandse gras prefereren. Het aantal overwinterende kleine zwanen in Nederland is onderhevig aan enige schommelingen, maar neemt gemiddeld genomen toe sinds de jaren 1970. Sinds 1995 lijkt er sprake te zijn van een lichte afname. De wereldpopulatie wordt geschat op ongeveer 25.000 vogels, waarvan er circa 17.000 tot 19.000 in Nederland overwinteren" (bron 14: Vogelbescherming).

5.4.6 Bunzing

"De bunzing behoort tot de familie der marterachtigen. In Nederland komt de bunzing verspreid over het heel land voor, behalve op de Waddeneilanden. De bunzing komt voor in allerlei verschillende landschapstypen, maar zijn voorkeur gaat uit naar een kleinschalig landschap met voldoende schuilmogelijkheden en water in de buurt. Dit kunnen oeverbegroeiingen, droge sloten, heggen, houtwallen, bosranden en akkerranden zijn, maar ook meer waterrijke gebieden zoals rietvelden of moerasgebieden. Daarnaast komt hij ook voor in vrij open terreinen, zoals weidegebieden met sloten. Vooral in de winter komt de bunzing ook wel in de buurt van boerderijen voor: daar kunnen ze tussen stobalen en op hooizolders warm blijven, en muizen en ratten bemachtigen."

Hoewel er in Nederland geen gegevens zijn over de precieze bunzingstand, lijkt de soort zich redelijk te kunnen handhaven. De grootste bedreiging is het verkeer, dat jaarlijks veel slachtoffers eist, vooral in de periode dat de jongen op zoek gaan naar een eigen leefgebied. Maar ook schaalvergroting en 'opruimwoede' vormen een bedreiging omdat er minder schuilplaatsen meer zijn. Natuurlijke vijanden kennen ze niet."

Het instandhouden van holle bomen, overhoekjes en andere kleinschalige landschapselementen en het laten liggen van takkenhopen en rietbossen zijn goede maatregelen die er voor zorgen dat de bunzing voldoende schuilplaatsen heeft" (bron 15).

5.4.7 Kamsalamander

"De kamsalamander komt verspreid over het gehele zuiden, midden en oosten van ons land voor. Hij is vrij zeldzaam en wordt landelijk gezien als een kwetsbare soort, die in zijn verspreiding achteruit gaat. Zijn voorkeur gaat uit naar kleinschalige landschappen met bospercelen, heggen en struwelen."

Het voortplantingsbiotoop bestaat voornamelijk uit matig voedselrijke tot voedselrijke, stilstaande wateren met een goed ontwikkelde onderwatervegetatie. Veel vindplaatsen zijn beek- of rivierbegeleidend. De poel mag niet geheel beschaduwd zijn en moet permanent water bevatten. Vanaf half maart zijn de volwassen dieren in het water te vinden.” (bron 21).

De kamsalamander komt in de Lopikerwaard e.o. alleen voor in de Lekzone: zie kaartje in bijlage 4.

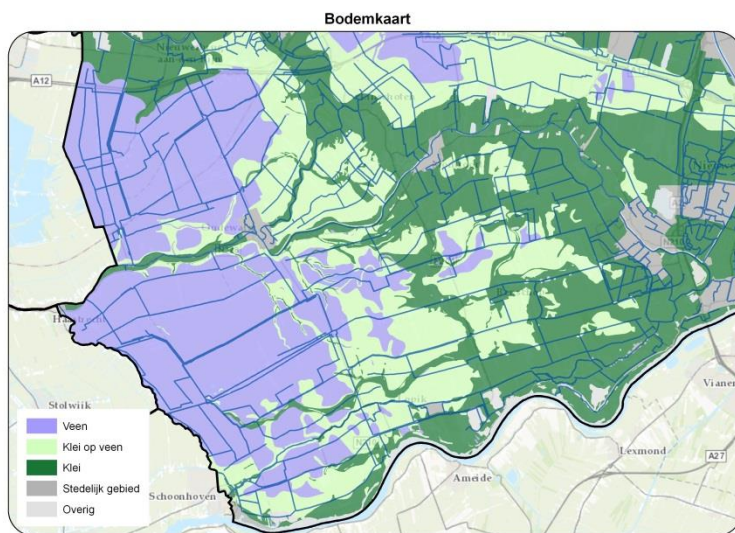
De aanleg van een natuurvriendelijke oever kan meerdere natuurdoelen dienen

6. Ontwikkelingen in water en bodembeheer

De provincie Utrecht zoekt met de inzet van agrarisch natuurbeheer naar synergie met de KaderRichtlijn Water (KRW)-opgave van de waterschappen. Gezonde, soortenrijke sloten zijn essentiële dragers van natuur. Samen met de waterschappen en de agrarische sector wordt gezocht naar wederzijdse versterking tussen natuuropgaven en opgaven vanuit de KRW.

6.1 Situatie van het water

De bodem in de Lopikerwaard e.o. is te verdelen in veengebied, klei op veengebied en kleigebieden (zie figuur 2). Van al het water in het gebied is ruim negentig procent onderdeel van het agrarisch bedrijf, de zogenoemde boerensloot, en in beheer bij agrariërs.

Figuur 2. Bodemkaart Lopikerwaard e.o. (bron HDSR)

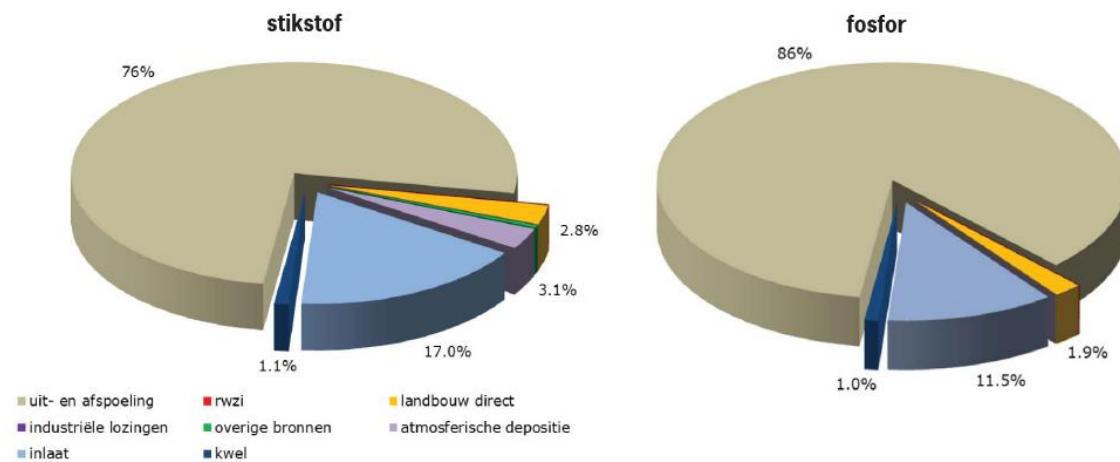
De waterkwaliteit wordt bepaald door o.a. het nutriëntengehalte in het water en (residu) van gewasbeschermingsmiddelen. In het veengebied zijn de hoge concentraties nutriënten (stikstof en fosfaat) het belangrijkste knelpunt voor de waterkwaliteit, soms wel vijf keer de KRW-norm. Voor fosfaat worden de normen in zowel de boerensloot als het KRW-waterlichaam regelmatig overschreden. Dit geldt in mindere mate ook voor stikstof.

Uit- en afspoeling van de percelen is de grootste bron van nutriënten. Hiervan is ongeveer de helft afkomstig uit afbraak van het veen. De rest komt vooral door historische en actuele bemesting. Ook de waterbodem in het veengebied kan een grote bron van nutriënten zijn. Door snelle baggeraanwas ontstaat een baggerlaag die nutriënten nalevert. Illusterend is het afvoergebied Keulevaart (zie figuur 3).

Door de hoge nutriëntgehalten zijn vele sloten bedekt met kroos, ondergedoken waterplanten verdwijnen en er treden zuurstofproblemen en vissterfte op. Kenmerkende soorten voor veengebieden, zoals krabbenscheer, zijn sterk afgenomen. De visstand is divers, echter kenmerkende soorten zoals paling ontbreken.

De waterkwaliteit in kleigebieden en klei op veengebieden geeft een divers beeld. Soms is de kwaliteit heel goed als gevolg van kwel en soms matig, dan is er veel kroos. De nutriëntenbelasting is lager dan in het veengebied, maar op veel plekken nog te hoog voor de KRW-norm. Belangrijkste bron is ook hier de uit- en afspoeling, die vrijwel geheel door actuele en historische mestgift wordt bepaald.

De waterkwaliteit wordt ook beïnvloed door het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen in de fruitteelt. Een klein deel van de Lopikerwaard bestaat uit fruitteeltpercelen waar gewasbeschermingsmiddelen gebruikt worden. Het aantal gemeten normoverschrijdingen is hier echter laag.

Figuur 3. Relatieve bijdrage van de verschillende nutriëntenbronnen aan de belasting van het oppervlaktewater voor het afvoergebied de Keulevaart (bron 23)

De hogere ecologische waarden worden gevonden in de gebieden met een lage nutriëntenbelasting. Op basis van soortenrijkdom zijn de gebieden boven Willeskop en Broek- en Blokland, Rijnenburg en een deel van Reijerscop aangewezen als hoog ecologisch potentieel.

De biodiversiteit in en langs de sloten kan in het hele gebied beter. Met name in het anders omgaan met het onderhoud, zowel in de watervoerende sloten van het waterschap als in de vele boerensloten, is winst te behalen.

Het wateraanvoersysteem en afvoersysteem zijn op orde in de Lopikerwaard exclusief twee peilgebieden ten oosten van het bergingsgebied Hooge Boezem in Haastrecht. Hier treedt eerder wateroverlast op dan de norm is (figuur 4).

Figuur 4. Wateropgave HDSR in Zuid-Hollandse deel van de Lopikerwaard

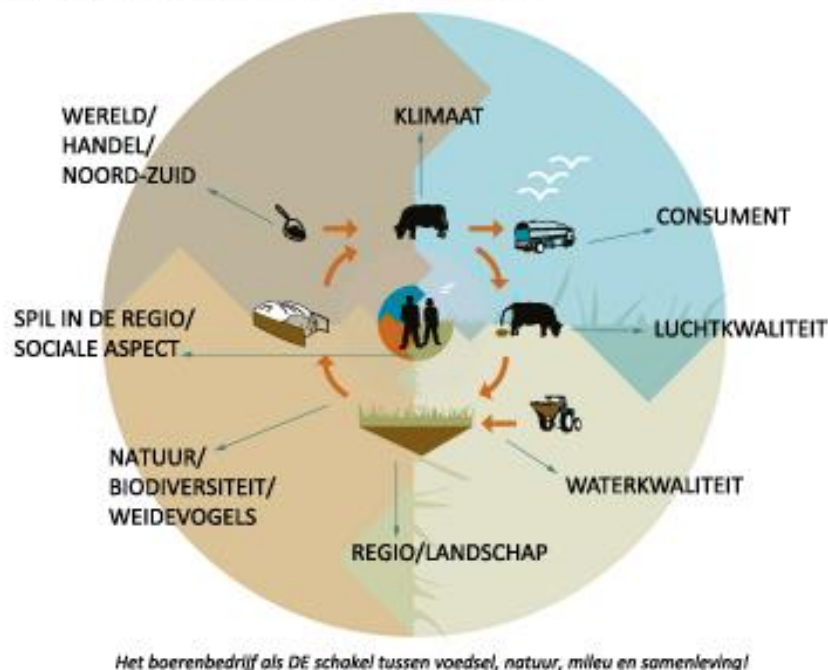
6.2 Initiatieven

Voor het KRW-stroomgebied Rijn-West wordt door provincies, waterschappen, gemeenten en de agrarische sector gewerkt aan een gezamenlijke aanpak om emissies van nutriënten naar het oppervlaktewater te verminderen. Kern van de aanpak is concentreren op de gebieden met de grootste problemen, waaronder het veenweidegebied. In een bestuursovereenkomst zijn afspraken gemaakt voor schoon water en toekomst voor agrariërs in het veenweidegebied. Gezamenlijke zijn kansrijke maatregelen bepaald om nutriëntenemissies te beperken.

In het project Duurzaam Bodembeheer verbeteren boeren de (grondstoffen-)efficiëntie op hun bedrijf. Waterschappen en provincie Utrecht hebben in 2013 samen met melkveehouders, bedrijven en maatschappelijke organisaties de Innovatieraad Duurzaam Bodembeheer Utrecht West opgericht om de kringloopaanpak een schaa sprong te geven. De InnovatieRaad moet daarvoor een beloningsysteem ontwikkelen. Vaak komt het terugdringen van emissies bij de agrarische sector over als krimp of beperking. Doel van de innovatieraad is om emissiebeperking te gaan benaderen als innovatie, duurzaamheid en ontwikkeling.

Daarnaast zijn er in het verleden aanverwante projecten geweest als 'koeien en kansen', 'waterkwaliteit op waarde geschat', waarin ervaring is opgedaan met kringlooplandbouw.

De kringloop breder bekeken

Figuur 7. Schematische weergave van kringlooplandbouw (bron: duurzaamboerblijven.nl)

7. Ambities & doelen

In dit hoofdstuk beschrijven we de ambities van het gebiedscollectief Lopikerwaard. Deze ambities zijn tot stand gekomen na afstemming met diverse partijen in de Lopikerwaard, tijdens twee bijeenkomsten in 2013. Verder zijn de ambities gebaseerd op de eigen ervaringen van de ANV, de doelen van de provincies, gemeenten en waterschappen en de te verwachten bijdragen van de overheden.

In het algemeen wil het collectief van de Lopikerwaard e.o. een aantrekkelijke leefomgeving realiseren voor weidevogels en andere kenmerkende soorten planten en dieren van het agrarisch bedrijf. Het collectief Lopikerwaard gaat voor kwaliteit van het agrarisch natuur-, landschaps- en waterbeheer. Dat wil zeggen het wordt uitgevoerd daar waar het zinvol is, doeltreffend, effectief en efficiënt. Draagvlak bij de achterban is daarbij van groot belang. Kwalitatief hoogwaardig agrarisch natuur-, landschaps- en waterbeheer kan alleen worden gerealiseerd op bedrijven die daar daadwerkelijk voor kiezen en hun bedrijfsvoering daarop inrichten. Dat betekent een duurzame en economische rendabele bedrijfsvoering. Kringlooplandbouw kan daarbij het voertuig zijn. Kringloopboeren springen zo efficiënt mogelijk om met grondstoffen, waardoor het weglekken van (schadelijke) stoffen naar lucht of water zoveel mogelijk wordt vermeden. Dat is goed voor de landbouw, voor de natuur en het milieu.

Het collectief probeert op twee manieren de ambities te bereiken:

1. door middel van voorlichting en educatie bij de deelnemers een bewustwordingsproces op gang te krijgen over de relatie tussen bedrijfsvoering en natuur, landschap en waterkwaliteit. De bedoeling is dat zij hun bedrijfsvoering meer gaan inrichten op de te realiseren doelen. Deze gedragsverandering kost niet per se opbrengst.
2. afsluiten van contracten voor het nemen van maatregelen. Daarbij hoort een beheervergoeding die een compensatie is van geleden opbrengstderving of geïnvesteerde arbeid.

We beschrijven de ambities per thema.

7.1 Ambities weidevogelbeheer

7.1.1 Visie Gebiedscollectief Lopikerwaard

Het liefst zouden het collectief en de overige gebiedspartijen overal in de Lopikerwaard de grutto willen blijven zien en horen. Het collectief wil zich echter niet alleen richten op de grutto, maar op alle weidevogels. Dat mede omdat de diverse vogelsoorten elkaar ondersteunen, bijvoorbeeld bij het verjagen van vijanden.

- v De ambitie van het collectief formuleren we dan ook als volgt:
het in stand houden van de bestaande weidevogelstand.

Het voorstel van het collectief is om het kerngebied dat de provincie Utrecht oorspronkelijk in de weidevogelvisie in gedachten had (bron 16), met wat kleine wijzigingen aan te passen zodat de middelen doelgericht en efficiënt worden ingezet. Deze begrenzing is gebaseerd op het voorkomen van vogels, draagvlak bij boeren en kansen voor verbeteringen in het beheer. Zie figuur 6. Het Zuid-Hollandse deel is voor de ANV een weidevogelkerngebied.

De ontwikkelingen in de reguliere landbouw hebben als gevolg dat de landbouwbedrijven minder zijn toegerust om rekening te houden met weidevogels. Bedrijven zullen zich volledig richten op de melkveehouderij, òf ze zullen zich moeten aanpassen om weidevogelbeheer moeten integreren als volwaardig onderdeel van hun bedrijfsvoering. Willen de bedrijven daadwerkelijk een keuze hebben, dan horen daar reële vergoedingen bij.

7.1.2 Visie Provincies

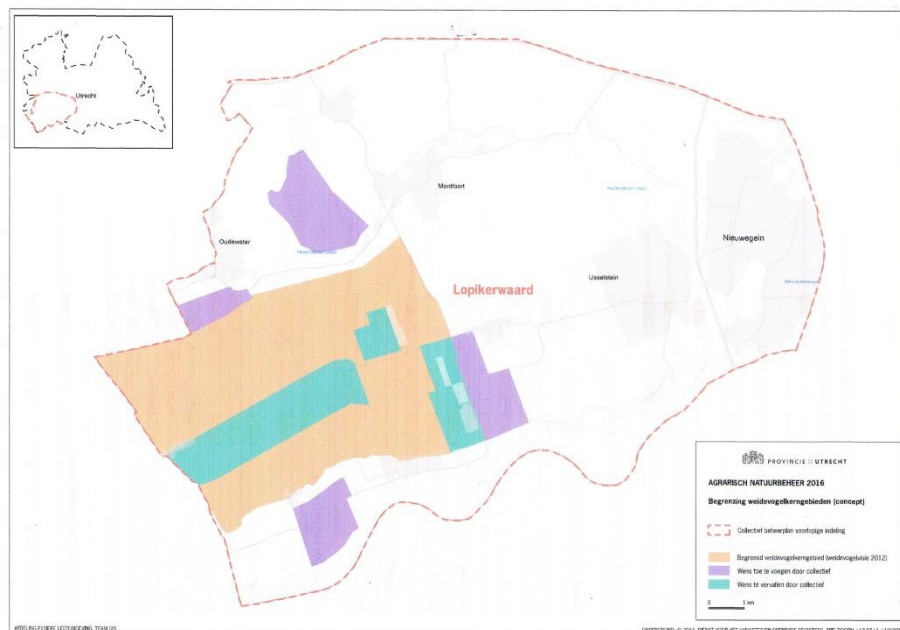
De provincie Utrecht concentreert de middelen voor weidevogelbeheer in de zogenaamde weidevogelkerngebieden. Doel hiermee is duurzaam behoud van de prioritaire weidevogels in de provincie Utrecht. In de kerngebieden broeden op dit moment 75% van de Utrechtse weidevogels. De huidige dichtheid aan broedende prioritaire weidevogels is leidend voor het aanwijzen van deze weidevogelkerngebieden (bron 16). Daarnaast is betrokkenheid en inzet van de partijen van essentieel belang en dit kan, net als de abiotische omstandigheden, een rol spelen bij het toewijzen.

Ook de provincie Zuid-Holland concentreert de middelen in gebieden waar het meeste resultaat is te behalen. De provincie stelt voorwaarden ten aanzien van weidevogeldichtheid, openheid, drooglegging en verstoring.

Weidevogelkerngebieden worden door Teunissen e.a. (bron 17) beschreven als zeer open, vochtige tot natte graslandgebieden die overwegend extensief tot matig intensief gebruikt worden, met overwegend relatief weinig storingsbronnen.

7.1.3 Overeenkomsten en verschillen

De visie van de provincies en die van het collectief komen ten aanzien van de begrenzing van kerngebieden weidevogelbeheer aardig overeen. Er is echter één groot verschil: voor het collectief zijn alle weidevogels even waardevol: ze vormen samen een weidevogelleefgemeenschap en zijn afhankelijk van elkaar, bijv. bij het verjagen van predatoren. De provincie Utrecht richt haar middelen echter alleen op de grutto. Daarnaast wil het collectief enige speelruimte in het budget voor weidevogelbeheer om buiten de kerngebieden waardevolle weidevogelgebieden, zgn. pareltjes, te behouden. Voor het Zuid-Hollandse deel zijn provincie en ANV het erover eens dat het een weidevogelkerngebied is.

Figuur 6. Voorstel begrenzing weidevogelkerngebied Lopikerwaard

7.1.4 Realisatie

Het collectief wil ter realisatie van de ambitie een geschikt weidevogelleefgebied realiseren in de diverse polders. In de kerngebieden met behulp van contracten weidevogelbeheer. Daarnaast stimuleert het collectief de bewustwording bij agrariërs door het geven van cursussen, voorlichting en advies aan de deelnemers.

7.1.5 Inrichting weidevogelmozaïek

De uitvoering van het beheer is bepalend voor het behalen van de ambities. Daarom is het van belang dat het beheer optimaal wordt ingericht en uitgevoerd. Het collectief hanteert daarbij de volgende uitgangspunten:

- het collectief heeft de ambitie minimaal de weidevogelstand te handhaven in het aan te wijzen kerngebied en daarbuiten. Afhankelijk van de geboden mogelijkheden ziet zij kansen de weidevogelpopulatie plaatselijk te versterken;
- weidevogelbeheer moet zowel ecologisch als economisch perspectief bieden. Landbouwbedrijven moeten een reële keus hebben om door te groeien naar productiebedrijf, of om te schakelen naar weidevogelboerderij;
- het streven is om in iedere polder een geschikt weidevogelbiotoop te realiseren;
- de rol van de beheerder is sterk bepalend. Enthousiaste bedrijven die een grote inzet tonen voor weidevogelbeheer bepalen het succes;
- mozaïeken worden in beginsel op bedrijfsniveau gerealiseerd. Meerdere bedrijfsmozaïeken samen vormen het collectief beheerplan. De aanpak is bottom-up, met maatwerk per bedrijf;
- resultaten uit het verleden, deelnamebereidheid en mogelijkheden om beheerpakketten op de meest optimale locaties te contracteren, bepalen de inrichting van het mozaïek;
- het collectief beheerplan is een dynamisch document en proces waarin jaarlijks verbeteringen worden aangebracht;
- het beoogde beheer per bedrijf zal ecologisch worden getoetst;
- als er ruimte is in de middelen, en toestemming van de provincie Utrecht, wil het collectief ook buiten de kerngebieden maatregelen treffen om een geschikt weidevogelbiotoop te realiseren.

7.2 Ambities botanisch beheer

7.2.1 Visie Gebiedscollectief Lopikerwaard

Structuurrijke slootkanten en perceelsranden, gecombineerd met gezonde, soortenrijke sloten zijn essentiële dragers van de biodiversiteit en beleefbaarheid van het agrarisch gebied en zijn daarom van belang voor de Lopikerwaard. Slootkanten en perceelsranden bieden extra kansen voor de internationaal beschermde soorten en voor verbetering van de waterkwaliteit. De ANV wil dan ook, in combinatie met andere doelen: waterkwaliteit, zwarte stern, groene glazenmaker & krabbenscheer, purperreiger en weidevogels een kleurrijk lint van structuurrijke weideranden en akkerranden door de Lopikerwaard realiseren.

Ook vragen we de provincie Utrecht de gebieden met kwel (het oostelijk deel van de Lopikerwaard), met een grote botanische soortenrijkdom, in heroverweging te nemen.

- v De ambitie van het collectief formuleren we als volgt: *het realiseren van een soortenrijk lint van bloeiende slootkanten en perceelranden langs weiden en akkers, gericht op de doelen: botanische kwaliteit, weidevogels, waterkwaliteit, landschappelijke aantrekkelijkheid, internationaal beschermde soorten.*

7.2.2 Visie Provincies

Het Utrechtse provinciaal beleid ten aanzien van botanisch beheer is weergegeven in Natuurbeleid 2.0 (bron 7). De provincie Utrecht wil het botanisch beheer concentreren op agrarische gebieden binnen de EHS (de beheergebieden), en in de directe omgeving van de EHS (bijvoorbeeld de groene contour) als daarmee het natuurnetwerk kan worden versterkt. Ook in gebieden met waardevolle natuur buiten de EHS is botanisch beheer mogelijk. Daarnaast zoekt de provincie, ook financieel, naar combinaties met doelstellingen van de Kaderrichtlijn Water.

Dat betekent dat de provincie in de Lopikerwaard alleen budget beschikbaar stelt voor botanisch beheer op terreinen van terreinbeheerders en Landgoed Linschoten.

De provincie Zuid-Holland stelt geen middelen beschikbaar voor botanisch beheer op landbouwgrond.

7.2.3 Overeenkomsten en verschillen

Het collectief ziet meerdere doelen die worden gediend met botanisch beheer, met name slootkantbeheer. De provincie stelt echter geen budget beschikbaar voor botanische randen. Het collectief vraagt de provincie dit besluit te heroverwegen, zeker voor gebieden met kwel en vanwege de multifunctionaliteit van deze randen.

7.2.4 realisatie

De realisatie van deze ambitie wordt vooral gekoppeld aan de invulling van de andere doelen.

7.3 Ambities landschap

7.3.1 Visie Gebiedscollectief Lopikerwaard

De identiteit van het gebied wordt bepaald door onder meer de ontstaansgeschiedenis en het vroegere en huidige landgebruik, de beplanting en de structuren als waterlopen, verkaveling, wegen en kades. Landschapselementen zijn medebepalend voor het karakteristieke uiterlijk en de belevingswaarde. Daarnaast zijn ze ook van belang voor de biodiversiteit in het gebied. Bijvoorbeeld steenuilen en vleermuizen verblijven in (holle) knotbomen.

Ook wil het collectief gaan samenwerken met Landgoed Linschoten, om daar gericht met de pachters contracten landschapsbeheer af te sluiten om de landschappelijke kwaliteit op het landgoed te waarborgen.

- v De ambitie van het collectief is: *behoud en versterking van waardevolle bestaande landschapselementen op agrarische gronden. Daarnaast wil het collectief de landschappelijke inpassing en beeldkwaliteit van boerenbedrijven, erven en bedrijfsgebouwen en van particulieren in het buitengebied bevorderen.*

7.3.2 Visie Provincies

De provincie Utrecht heeft de ambitie om de kernkwaliteiten voor landschapselementen te waarborgen en te ontwikkelen. Dat doet zij o.a. met de nieuwe Ruimtelijke Structuurvisie. De Kwaliteitsgidsen Utrechtse Landschappen (bron 3) zijn daarin leidend voor het te hanteren landschapsbeleid. De Kwaliteitsgidsen moeten vertaald worden in een keuze welke landschapselementen in welk gebied landschappelijk en cultuurhistorisch waardevol zijn en behouden dienen te blijven. Daarvoor werkt Landschap Erfgoed Utrecht (LEU) aan een Waardenkaart (bron 5). Deze waardenkaart is nog niet teruggekoppeld met het gebied. De middelen voor beheer van landschapselementen zet de provincie in waar de beste mogelijkheden zijn om de kwaliteit (ecologisch, cultuurhistorisch en landschappelijk) en de beleving te verbeteren.

Op de conceptkaart voor begrenzing landschapsbeheer in het doelenkader agrarisch natuurbeheer (bron 18) heeft de provincie de huidige SAN- of SNL-contracten voor landschapsbeheer aangegeven. Voormalige KLE-contracten en de contracten van de pilot groenblauwe diensten zijn daar niet in opgenomen. Ook andere waardevolle landschapselementen staan niet op deze kaart.

De provincie Zuid-Holland stelt geen middelen beschikbaar voor landschapselementen op agrarische grond.

7.3.3 Overeenkomsten en verschillen

Het gebiedscollectief hecht evenals de provincie Utrecht waarde aan kenmerkende en karakteristieke landschapselementen, die tevens van belang zijn voor de biodiversiteit. Naar de mening van het gebiedscollectief hanteert de provincie echter onvolledige en/of onvoldoende teruggekoppelde kaarten.

Daarnaast is het budget dat provincie beschikbaar stelt voor behoud van landschapselementen beperkt. Dat betekent dat er keuzes gemaakt moeten worden.

7.3.4 Realisatie

Het collectief wil ter realisatie van de ambitie de (voormalige) contracten van KLE/SAN/SNL en de pilot groenblauwe diensten continueren. Ook wil het collectief zo veel mogelijk landschapselementen handhaven die staan vermeld op de waardenkaart van het LEU en die zijn gelegen op agrarische gronden en ook door het gebied worden gedragen. Daarnaast kent het gebied nog waardevolle bomenrijen en lanen, solitaire bomen, beplanting op dijken en kades, eendenkooien, hakhoutgrienden, heggen en hagen. Deze laatste zijn niet terug te vinden op de waardenkaart.

De realisatie kan mede tot stand komen dankzij de inzet van vrijwilligers die voor onderhoud zorgen. Zo is er inzet van knotploegen, een hoogstambrigade en andere natuurorganisaties.

Voor de landschappelijke inpassing en beeldkwaliteit van boerenbedrijven, erven en bedrijfsgebouwen wil het collectief afspraken maken met gemeenten en de boeren voorlichten, ondersteunen en adviseren bij de inrichting van het erf en het onderhoud van erfbeplanting, hoogstamboomgaarden, eendenkooien en knotbomen.

7.4 Ambities leefgebieden internationale soorten

7.4.1 Visie Gebiedscollectief Lopikerwaard

In de Lopikerwaard liggen belangrijke foerageergebieden van de purperreiger, de heikikker komt veelvuldig voor, er is een grote kolonie zwarte sterns, maar krabbenscheer en groene glazenmaker staan onder druk. Het collectief voelt een grote verantwoordelijkheid voor de leefgebieden van deze soorten die in hun voortbestaan afhankelijk zijn van agrarisch gebied.

De leefgebieden voor deze soorten (zie ook par. 5.4) hangen vrijwel allemaal samen met aangepast oeverbeheer en een goede waterkwaliteit. Een integrale aanpak van de diverse doelen lijkt dus de sleutel.

In de Lopikerwaard e.o. liggen 1200 hectares boerensloten, met een totale lengte van ca. 4000 km. Een netwerk van een groenblauwe dooradering door de regio biedt volop kansen aan waterkwaliteit en flora en fauna. Op veel plekken is nauwelijks sprake van randenbeheer. Het realiseren van diverse soorten randen is echter gemakkelijk in te voeren in de bedrijfsvoering, is laagdrempelig en kan veel doelen tegelijk dienen, tegen geringe kosten.

De wens is dan ook om zoveel mogelijk sloten, ten minste aan één kant in te richten of te beheren, afhankelijk van de doelstelling ter plaatse, als:

- natuurvriendelijke oever² t.b.v. de waterkwaliteit, botanische kwaliteit, internationale soorten, landschappelijke kwaliteit en waterberging;
- aangepast oeverbeheer, aangepast slootbodembeheer (baggeren), natuurlijk slootschonen t.b.v. de zwarte stern en krabbenscheer & groene glazenmaker;
- (extra) bemestingsvrije stroken met late maaidatum langs sloten en akkerranden langs maispercelen t.b.v. de heikikker, weidevogels, botanische kwaliteit, landschappelijke kwaliteit.

Belangrijk is ook dat met extra bemestingsvrije, natuurvriendelijke weide- en akkerranden van maïsland de waterkwaliteit van het slootwater zal verbeteren. Bovendien zal het landschap aantrekkelijker worden voor recreanten. Met de aanleg van natuurvriendelijke oevers wordt ook het waterbergend vermogen van het gebied vergroot. Voor dit laatste zal echter weinig draagvlak bestaan bij de boeren, omdat daarmee de functie verandert van landbouwgrond naar water. Dat vermindert de bemestbare oppervlakte en de waarde van de grond.

Deze visie kan aanleiding zijn om te onderzoeken waar welke maatregelen kansrijk zijn. Zowel ecologisch, als op het gebied van waterkwaliteit en draagvlak.

² *Natuurvriendelijke oever zonder verandering van functie: boeren willen geen grond kwijt i.v.m. bemestbare oppervlakte.*

- v Samengevat is de ambitie: *het realiseren van een samenhangend netwerk van aangepast oeverbeheer, aangepast slootbodembeheer, (extra) bemestingsvrije stroken, akkerranden en slootkantranden gericht op internationaal beschermde soorten, die tevens bijdragen aan botanische kwaliteit, weidevogels, waterkwaliteit en landschappelijke aantrekkelijkheid.*

De kamsalamander is nauwelijks relevant in de Lopikerwaard. Deze wordt hopelijk voldoende bediend door de realisatie van de groenblauwe dooradering.

De kleine zwaan is gebaat bij goede voorlichting. Veel agrariërs verwarren de kleine zwaan nl. met de knobbelzwaan en verjagen hem daarom. De schade die de kleine zwaan aanricht aan de graslanden is echter beperkt. Als boeren de kleine zwaan beter kunnen herkennen, zullen ze hem minder gauw verjagen, zo is de verwachting. Daarom wil het collectief inzetten op voorlichting.

Voor de bunzing worden vanwege de aanwezigheid van weidevogels in de Lopikerwaard, geen bevorderende maatregelen genomen.

7.4.2 Visie Provincies

De provincie Utrecht wil het agrarisch natuurbeheer gericht inzetten op de bescherming van internationale beschermde soorten buiten de EHS. Zij richt zich op het beschermen van soorten uit de Vogel- en Habitatrichtlijn die afhankelijk zijn van het agrarisch gebied en een negatieve staan van instandhouding hebben. Het beschikbare budget is gericht op de heikikker, purperreiger en krabbenscheer & groene glazenmaker. De provincie geeft aan dat meerdere doelen tegelijk kunnen worden gediend, zoals heikikker en waterkwaliteit.

De provincie Zuid-Holland stelt geen middelen beschikbaar voor de bescherming van internationale soorten op agrarische grond. De zwarte stern valt voor de provincie Zuid-Holland onder de weidevogels.

7.4.3 Overeenkomsten en verschillen

De visie van het collectief en die van de provincie Utrecht komen aardig overeen. Beide willen vooral inzetten op purperreiger, heikikker en krabbenscheer & groene glazenmaker. Beide willen ook deze soorten bevorderen in combinatie met andere doelen.

7.4.4 Realisatie

Het collectief wil ter realisatie van de ambitie het aanleggen van natuurvriendelijke oevers en (extra bemestingsvrije) randen in diverse varianten in het agrarisch gebied stimuleren. Ze geeft voorlichting en advies aan de deelnemers en biedt beheercontracten aan in verschillende varianten.

De zwarte sternkolonie in Zuid-Holland kan worden beschermd uit het weidevogelbudget.

7.5 Ambities waterdoelen

7.5.1 Visie Gebiedscollectief Lopikerwaard

Zoals al eerder vermeld, ligt er in de Lopikerwaard 1200 hectare boerensloot (4000 km). Dat is 90% van het totale wateroppervlak in de Lopikerwaard. Dat maakt dat de agrariërs een grote verantwoordelijkheid hebben in het realiseren van de gewenste waterkwaliteit en voor het bergen van water bij bovengemiddelde hoeveelheid neerslag. Het collectief ziet kansen om diverse doelen te combineren en wil ook haar diensten aanbieden aan het waterschap. De waterschappen en de ANV hebben al regelmatig contact met elkaar over dit onderwerp.

De ANV doet al een aantal jaar mee in de pilot groenblauwe diensten van Utrecht West, gefinancierd door de provincie. Daarin sluiten boeren contracten af voor diensten als

natuurvriendelijke oevers (0,19 ha), natuurlijk slootschonen (1 km) en baggerspuiten (1200 km), (bron 6). Boeren hebben daarmee ervaring opgedaan met het afsluiten van groenblauwe diensten en de ANV heeft ervaring opgedaan met het werken met één loket voor diverse diensten. Vanaf 2014 loopt er een pilot met HDSR waarin de dienst Levendige Boerensloot wordt aangeboden. Het doel van het project is tweeledig: de boeren zorgen voor een goede waterkwaliteit en het waterschap doet ervaring op met het afsluiten van contracten met een collectief. Het idee is om deze contracten een op een over te nemen in de gebiedsofferte.

Het collectief wil in overleg met het waterschap een aantal diensten ontwikkelen en die aan de boeren aanbieden. De diensten zijn gebaseerd op de groslijst met bovenwettelijke maatregelen die HDSR al heeft gemaakt.

De diensten, investeringen en projecten betreffen maatregelen:

- ter vermindering van emissies van erf en land naar het oppervlaktewater;
- ter bevordering van een levendige boerensloot (waterkwaliteit en biodiversiteit);
- voor drainage ter voorkoming van verdere bodemdaling in veengebieden;
- om het gebruik van bestrijdingsmiddelen terug te dringen;
- die mogelijkheden scheppen voor waterberging of het plegen van onderhoud aan primaire watergangen.

Voorkomen van af- en uitspoeling van nutriënten en een betere benutting van nutriënten past goed in het zogenaamde kringloop denken. Hoe beter de benutting, hoe minder het verlies; ook naar het oppervlaktewater. Kringlooplandbouw zal dan ook de basis zijn onder deze en andere natuur- en landschapsdoelen. Met zo weinig mogelijk verlies van nutriënten naar de omgeving en een zo efficiënt mogelijke benutting van grondstoffen, proberen kringloopboeren voldoende en kwalitatief hoogwaardig voedsel te produceren en daarmee een inkomen te realiseren met zoveel mogelijk respect voor natuurlijke systemen (bron 25).

De rol van het collectief is het ontwikkelen en aanbieden van diensten, geven van advies en voorlichting aan boeren, het stimuleren van boeren voor deelname, het uitvoeren van erf scans en het opstellen van bedrijfswaterplannen en het bevorderen van het kringloop denken.

- v De ambitie van het collectief is als volgt: *het terugdringen van erfafspoeling naar het oppervlaktewater, het bevorderen van een levendige boerensloot, en het realiseren van een samenhangend netwerk van aangepast sloot-, oever- en perceelsrandbeheer.*

De percelen, en daarmee de sloten, in de Lopikerwaard zijn noord-zuid georiënteerd. Dat betekent dat de lange kavelsloten noord-zuid liggen en de weteringen oost-west. Het netwerk van slootkanten bestaat uit een raster van levende boerensloten door het hele gebied dat aantrekkelijk is voor vele soorten dieren en planten. Als dat budgettechnisch een te hoge ambitie is, dan kan worden geprioriteerd op basis van:

- waar is de meeste milieuwinst te halen op uit- en afspoeling (bv langs maïspancelen);
- waar is de botanische kwaliteit al gemiddeld hoger, bv in kwelgebieden;
- waar zijn de meeste doelsoorten aanwezig, bv in de weidevogelkerngebieden.

7.5.2 Visie waterschap HDSR

Een van de thema's in POP3 is het verbeteren van de waterkwaliteit. Dit sluit aan op het doel van het vijfde actieprogramma Nitraatrichtlijn. Het bevorderen van emissiearme landbouw en het optimaliseren van het waterbeheer voor de landbouw staan centraal.

De waterschappen hebben te maken met de Europese Kaderrichtlijn Water. De Kader Richtlijn Water (KRW) richt zich op een brede aanpak om de chemische en ecologische waterkwaliteit te verbeteren. Daarnaast hebben de waterschappen de taak te zorgen voor voldoende waterberging om wateroverlast te beperken. De nieuwe waterkwaliteitsplannen 2016-2021 van de waterschappen beschrijven de doelen en de uitvoering. Biodiversiteit in

boerensloten en langs oevers en de waterkwaliteit in de boerensloten zijn een belangrijk aangrijpingspunt om deze doelen te halen. Gezien de grote hoeveelheid boerensloten in het gebied en de nog resterende nutriëntenopgave wil HDSR inzetten op samenwerking met de agrarische sector.

Hoogheemraadschap De Stichtse Rijnlanden (HDSR) wil samen met boeren en burgers werken aan een goed, gezond, veerkrachtig watersysteem zoals de diverse beleidsdoelen voorschrijven. Er zijn veel boerensloten in HDSR-gebied (90%). Het waterschap neemt zelf maatregelen in de hoofdwatertangen, maar kan alleen samen met de agrariërs werken aan een grote verbetering van de waterkwaliteit. De KRW gaat over al het water, ook de boerensloot. Het waterschap wil daarom samen met het gebied optrekken en ziet dan ook kansen om samen met hen, de doelen via de collectieve aanpak te halen.

Vanuit de KRW worden dus twee doelen nagestreefd:

- chemische waterkwaliteit (= terugdringen nutriënten), en
- ecologische waterkwaliteit (= bevorderen biodiversiteit).

Beide door emissies terug te dringen en een gezonde boerensloot te ontwikkelen.

Daarnaast:

- is er een wateropgave voor het voorkomen van wateroverlast;
- staat HDSR open voor uitvoeren van beheertaken in het hoofdwatersysteem door het collectief;
- vraagt HDSR aandacht voor kennis, meten en monitoren bij voorkeur samen met het gebied.

HDSR heeft ter inspiratie en op basis van bestaande initiatieven en onderzoeken al een groslijst gemaakt met diverse maatregelen ter verbetering van de waterkwaliteit, voorkoming van afspoeling van nutriënten, het vermijden van afspoeling van nutriënten van het erf en het voorkomen van wateroverlast (bron 19). Daarnaast heeft het Regionaal Bestuurlijk Overleg Rijn West een overzicht gemaakt met kansrijke maatregelen ter verbetering van de waterkwaliteit ten aanzien van nutriënten (bron 20). Uit deze maatregelen kan een selectie worden gemaakt en worden vertaald in uitvoerbare pakketten. HDSR staat ook open voor initiatieven en ideeën uit de Lopikerwaard zelf.

7.5.3 Overeenkomsten en verschillen

De ambities van het waterschap en van het collectief liggen inhoudelijk op dezelfde lijn. De ambitie van het collectief over de te realiseren oppervlakte beheersmaatregelen zijn hoog. Waarschijnlijk zijn de beschikbare budgetten niet toereikend. Het collectief zal keuzes moeten maken en daarvoor criteria opstellen. Niet alle maatregelen hoeven echter geld te kosten, daarom zal het collectief ook inzetten op voorlichting.

7.5.4 Realisatie

Het collectief wil ter realisatie van de ambitie het nemen van watermaatregelen (al dan niet in combinatie met maatregelen voor andere doelen) in het agrarisch gebied stimuleren. Daarvoor zal het collectief voorlichtingsbijeenkomsten houden en een folder maken over natuur, landschap en waterkwaliteit en de effecten van nutriëntenverlies op de waterkwaliteit. Het doel van de folder is om de agrariërs meer bewust te maken van de gevolgen van hun bedrijfsmatige handelingen op hun leefomgeving, met de bedoeling dat zij in hun bedrijfsvoering meer rekening gaan houden en de nadelige gevolgen terugdringen.

Ook biedt het collectief aan om een erf scan te doen en bedrijfswaterplannen op te stellen en zal het een studiegroep kringlooplandbouw stimuleren. De resultaten leiden rechtstreeks tot een – op maat gemaakt- dienstenpakket.

Jaarlijks worden met de deelnemers de resultaten besproken en de maatregelen zo nodig aangepast.

Prioritering van de aan te bieden maatregelen is afhankelijk van het type maatregel. Of het een dienst, investering of project betreft. De diensten met betrekking op terugdringen nutriënten en bevorderen van de biodiversiteit worden voor elke boerensloot aangeboden. Voor de diensten die een andere werkwijze vergoeden (bijvoorbeeld baggerspuit, natuurvriendelijk slootschonen) en niet direct een inkomstenderving vergoeden (bijvoorbeeld extra mestvrije zone) is de intentie van HDSR om hiermee het gedachtegoed te stimuleren. Stip op de horizon is dat vanaf 2022 meer agrariërs de boerensloten natuurvriendelijker gaan beheren, zonder extra kosten, of zelfs met minder kosten en het belang van de levendige boerensloot wordt erkend.

Investeringen betreffen vaak aanlegkosten, grondkosten. Aanleg van natuurvriendelijke oevers wordt alleen gestimuleerd in de ecologische potentiegebieden en de gebieden met een wateropgave wateroverlast, mogelijk in combinatie met purperreigergebieden. Investeringen zoals een helofytenfilter kan wel in het hele gebied.

Voor de projecten die met name kringlooplandbouw, duurzaamheid en innovatie betreffen en een gunstige uitwerking op de waterkwaliteit hebben, wordt de uitbreiding van het aantal deelnemers (erkenning) en verdieping van de kringloopmethoden door het waterschap gestimuleerd. De bijdrage van HDSR ligt vooral op advies en communicatie en niet op het financieren van bedrijfsspecifieke maatregelen.

Een bemestingsvrije rand voorkomt uit- en afspoeling van nutriënten naar het oppervlaktewater

8. Rol gebiedscollectief, rol ANV

Het collectief is de contractpartner van de overheid voor subsidie agrarisch natuur- en landschapsbeheer. Het kan ook de contractpartner zijn voor het waterschap. Het is daarmee ook eindverantwoordelijk voor de uitvoering van het gevoerde beheer. Het sluit de beheercontracten af met de deelnemers. Het gebiedscollectief stemt af met andere gebiedspartijen als terreinbeheerders, landschapsbeheer en gemeenten.

Een collectieve aanpak kan een meerwaarde leveren aan de realisatie van de gewenste prestaties in het nieuwe GLB. Het biedt agrariërs de mogelijkheid om maatwerk te leveren en maatregelen in te passen in hun bedrijfsvoering. De collectieve aanpak biedt ook kansen om het beheer zoveel mogelijk in onderlinge samenhang te realiseren. Tevens geeft de collectieve aanpak lagere uitvoeringskosten en zijn de lijnen kort.

ANV Lopikerwaard is de meest aangewezen organisatie om als gebiedscollectief op te treden. Het is nog onduidelijk of de ANV nog als aparte organisatie blijft bestaan na oprichting van het collectief.

De ANV voert al meer dan 15 jaar de coördinatie over het agrarisch natuurbeheer. De ANV heeft ca. 250 boerenleden en daarnaast enkele burgerleden. De ANV heeft daarmee een grote achterban (ca. 50%) bij de boeren. De ANV kent het gebied, de boeren, hun ondernemerschap en de mogelijkheid of wil om maatregelen te nemen. De ANV is in staat om op basis van haar gebiedskennis een praktisch en op het gebied toegesneden uitvoerbaar pakket aan maatregelen samen te stellen, zodat het inpasbaar is in de bedrijfsvoering en op draagvlak kan rekenen. De deelnemers worden actief bij het beheer betrokken met voorlichtingsbijeenkomsten, cursussen, evaluatiebijeenkomsten en intekendagen, website en nieuwsbrief.

De contracten met de deelnemers worden afgesloten door het collectief. Beheerders met een contract worden daarmee vanzelf lid van het collectief. De ANV of het collectief voert vervolgens de coördinatie van het beheer uit.

Het dagelijks werk wordt uitgevoerd door een gebiedscoördinator en enkele vrijwilligers. Zij onderhouden in het beheerseizoen de contacten met deelnemers en overleggen en adviseren de deelnemers. De gebiedscoördinator is een gedreven natuurliefhebber met gedegen ecologische kennis en gevoel voor waterkwaliteit. Hij kan beleidsdoelen omzetten naar praktijkgerichte maatregelen.

De ANV is de spil in de ontwikkelingen in het landelijk gebied en onderhoudt intensieve contacten met beleidsmakers. Dat doet ze zelfstandig of samen met andere agrarische natuurverenigingen in de omgeving. ANV Lopikerwaard is aangesloten bij de koepelorganisatie Veelzijdig Boerenland. Op lokaal niveau zijn goede contacten met LTO. LTO heeft een zetel in het ANV bestuur. ANV Lopikerwaard werkt nauw samen met de lokale weidevogelwerkgroepen en de wildbeheereenheden (WBE's) en heeft goede contacten met de gemeenten, het waterschap en het Streekplatform De waarden. De ANV heeft zitting in de Stuurgroep Landbouw en de gebiedscommissie Utrecht-West en er zijn goede contacten met de provincies Utrecht en Zuid-Holland.

9. Uitvoering beheer en instrumenten

Om de ambities voor natuur-, landschaps- en waterbeheer te realiseren zal een professionele organisatie moeten worden opgezet. De verantwoording naar de overheid toe zal moeten plaatsvinden over de besteding van het geld en over de resultaten. ANV Lopikerwaard wil de rol van gebiedscollectief invullen en zal daarbij dan de contractpartner zijn van enerzijds de overheid en anderzijds de boeren.

De contracten aan de achterdeur (met de deelnemers) worden samen met de boer bepaald. Het collectief heeft, op basis van resultaten uit het verleden, een idee van het gewenste beheer en de boer heeft wensen over inpasbaarheid en uitvoerbaarheid. Het afgesproken beheer wordt contractueel vastgelegd en ecologisch getoetst in samenhang met omliggend beheer. De werkwijze en de manier van controle, monitoring en sanctiebeleid worden vastgelegd in het kwaliteitshandboek. Op basis van dit kwaliteitshandboek zal het collectief worden gecertificeerd.

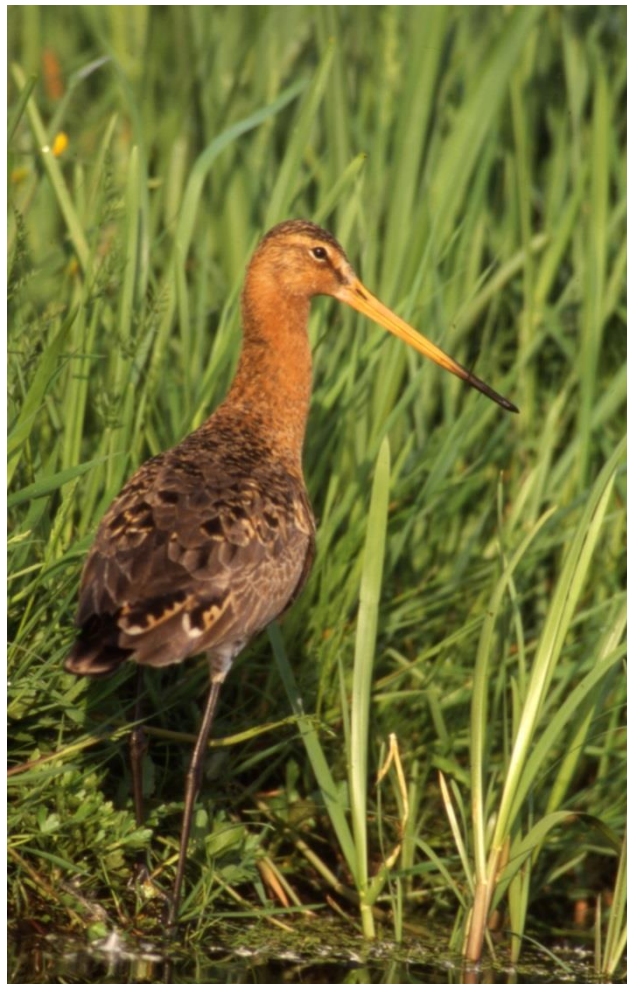
De maatregelen agrarisch natuur- en landschapsbeheer en de groenblauwe diensten worden samengesteld en vergoed volgens de catalogus groenblauwe diensten die momenteel wordt herzien.

Hieronder staan de instrumenten die het collectief in wil zetten om het beheer optimaal te kunnen realiseren. Deze instrumenten worden later nader uitgewerkt.

1. Weidevogelmozaïek. De invulling van het weidevogelbeheer gebeurt aan de hand van een mozaïek per bedrijf, met minimale en maximale oppervlakte en een mix van maatregelen. Van iedere boer wordt gevraagd dat hij minimaal 15% inzet anders dan legselbeheer. Op gebiedsniveau kunnen boeren beheer met elkaar ruilen of percelen met elkaar wisselen, als dat bedrijfsmatig beter uitkomt, mits het mozaïek daarmee niet aan kwaliteit inboet. Het streven is het juiste beheer op de goede plaats.
2. Beloningssystematiek. De beloning naar de boeren zal bestaan uit een inspanningsvergoeding en een resultaatvergoeding. Deze systematiek zal nader worden uitgewerkt.
3. Voorwaarden. Het collectief zal werken aan een beheerstrategie met voorwaarden waar een deelnemer aan moet voldoen om een dienst te mogen aanbieden.
4. De maatregelen worden zoveel mogelijk integraal toegepast: dat wil zeggen dat ze worden ingezet om meerdere doelen tegelijk te dienen.
5. Kennis. Het collectief wil de ecologische kennis van de deelnemers bevorderen. Een van de mogelijkheden kan zijn het aanbieden van een passende cursus agrarisch natuur-, landschaps- en waterbeheer.
6. Kringlooplandbouw kan als basis dienen voor een natuurvriendelijke landbouw. Het collectief zal zijn deelnemers stimuleren hier aan mee te doen. Er zijn al succesvolle voorbeelden van. Door een cursus te volgen kan men de kennis vergaren en de insteek is leren van elkaar.
7. Ruilbeurs van gras of gewas. De eerste snede gras is van grote waarde als kwalitatief goed wintervoer voor de melkveehouderij. De oogst van de eerste snede is dus van groot belang. Maaidata vallen over het algemeen samen met de piek van de weidevogels. Met het opzetten van een ruilbeurs kan de gebiedscoördinator een gewas aanbieden in ruil voor het laten staan van een gewas op weidevogelrijke percelen. Het collectief wil een dergelijke ruilbeurs opzetten. Gronden die in eigendom zijn van een overheid kunnen ook worden ingebracht in een zogenaamde grondbank.
8. Communicatie. Een goede communicatie tussen alle partijen (bestuur en medewerkers ANV en collectief, boeren, overheid, vrijwilligers, contractpartners) maar ook het onderlinge contact is van essentieel belang. Ook de loonwerkers zijn een doelgroep voor

communicatie en voorlichting. Positieve publiciteit zal bijdragen aan het draagvlak en bekendheid bij het publiek.

9. Administratie en registratie. De collectieven krijgen de faciliteiten voor een administratie- en deelnemersregistratiesysteem aangeboden. Het betreft een digitale omgeving (CRM-systeem) waarin naast de afgesloten contracten ook andere informatie van de deelnemers van het collectief en leden van de ANV kunnen worden ingevoerd. Dit systeem is gekoppeld aan het systeem van de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RVO).
10. Samenwerking. Het collectief werkt nauw samen met weidevogelwerkgroepen, waterschap, gemeenten, provincies, LTO, terreinbeheerders en Landgoed Linschoten. Ook lokale belangenorganisaties natuur- en landschap worden blijvend betrokken bij de ontwikkelingen. Wellicht wordt er een gebiedsplatform opgezet om elkaar te informeren.
11. Ondersteuning door vrijwilligers. Het collectief heeft veel baat bij enthousiaste vrijwilligers die helpen om de doelen te realiseren. Te denken valt aan weidevogelvrijwilligers, knotploegen, hoogstambrigade vrijwilligers die waterkwaliteit en biodiversiteit monitoren. Deze vrijwilligers worden gekoesterd en waar mogelijk ondersteund.

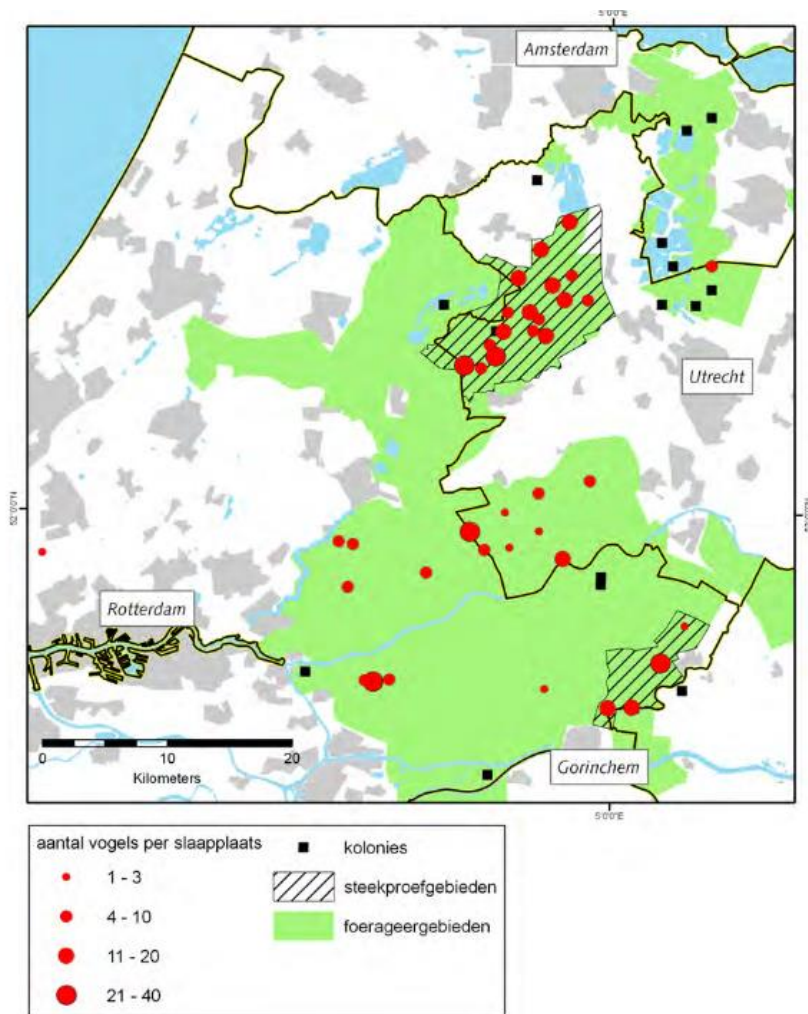
Grutto: de koning van de weidevogels

10. Bronnen

1. *Visie Melkveehouderij midden in de maatschappij*, LTO Nederland, 2011
2. Kramer, Leo en Arjan van Duijvenboden. *Boeren Weidevogels Lopikerwaard '09-'13*. ANV Lopikerwaard, Duijvenboden Natuur, 2014
3. *Kwaliteitsgids Utrechtse Landschappen. Gebiedskatern Groene Hart*, Provincie Utrecht, 2011
4. Brons en Partners. *Landschapsontwikkelingsplan Groene Driehoek*. Gemeenten Lopik, Montfoort en Oudewater, 2005
5. Pasman, Hein. *Mondelinge mededeling*. Landschap Erfgoed Utrecht, 2014
6. *Jaarverslag 2009, pilot groenblauwe diensten Utrecht West*. Gezamenlijke agrarische natuurverenigingen Lange Ruige Weide, Lopikerwaard e.o. en De Utrechtse Venen. Loket Groen Blauwe Diensten Utrecht West, 2010
7. *Natuurbeleid 2.0. Utrecht netwerk van Natuur*, Provincie Utrecht, 2013
8. *De zwarte stern in het Groene Hart*. Brochure Landschapsbeheer Zuid-Holland, Landschapsbeheer Noord-Holland en Landschapsbeheer Utrecht, 2001
9. www.zuidhollandslandschap.nl/natuur-bij-u-in-de-buurt/natuurgebieden/zouweboezem/
10. Winden, J. van der, Poot, M.J.M. en P.W. van Horssen. *Nieuwe kennis voor de bescherming van de flyway van Nederlandse purperreigers*. Bureau Waardenburg, Culemborg, 2010
11. Winden, J. van der en P.W. van Horssen. *Voedselgebieden van de purperreiger in Nederland*. Bureau Waardenburg, Culemborg, 2001
12. *Krabbenscheer & Groene Glazenmaker in de provincie Utrecht*, Brochure provincie Utrecht, 2003.
13. *Soortenstandaard Heikikker, Rana arvalis* Dienst Regelingen, Ministerie van Economische zaken, landbouw en Innovatie, Den Haag, 2011
14. www.vogelbescherming.nl
15. www.zoogdiervereniging.nl
16. *Weidevogelvisie*, Provincie Utrecht, 2012
17. Teunissen, W.A., A.G.M. Schotman, L.W. Bruinzeel, H. ten Holt, E.O. Oosterveld, H. H. Sierdsema, E. Wymenga en Th.C.P. Melman. *Op naar kerngebieden voor weidevogels in Nederland. Werkdocument met randvoorwaarden en handreiking*. Wageningen, Alterra, Alterra-rapport 2344. Nijmegen, Sovon Vogelonderzoek Nederland, Sovon-rapport 2012/21, Feanwâlden, Altenburg & Wymenga ecologisch onderzoek, A&W- rapport 1799, 2012
18. *Doelenkader Agrarisch Natuurbeheer*. Provincie Utrecht, 2014
19. Schie, Annette van. *Werklijst GLB-maatregelen 2014-2020*. HDSR, 2014

20. *Deelrapport Veenweiden*, Bestuurlijk Overleg Rijn West, 2013.
www.helpdeskwater.nl/onderwerpen/wetgeving-beleid/kaderrichtlijn-water/uitvoering-nationaal/rijn-west/nutrienten
21. www.ravon.nl
22. Bodemkaart HDSR
23. Boekel, E.M.P.M van, P.N.M. Schipper, R.F.A. Hendriks, H.T.L. Massop, H.M. Mulder, J. Roelsma, *Herkomst nutriëntenbelasting afvoergebieden HDSR*, pilotstudie ECHO, Alterra Wageningen, rapport 2408, 2013
24. www.duurzaamboerblijven.nl
25. Stuiver, M en F. Verhoeven. *Kringlooplandbouw, op weg naar geborgde bedrijfsspecifieke milieuresultaten*. Alterra Wageningen, 2010
26. Mens, Bert. *Mondelinge mededeling*. Provincie Zuid-Holland, 2014

Bijlage 1. Ligging van belangrijke purperreigergebieden in de Lopikerwaard

Figuur 5 Ligging van enkele slaappleaatsen en bijbehorende aantallen purperreigers in de jaren 2007 en 2008 in augustus-september in het Groene Hart. Tevens is de omgrenzing weergegeven van twee steekproefgebieden (116 km² en 36 km²) waarin alle slaappleaatsen opgezocht en geteld werden.

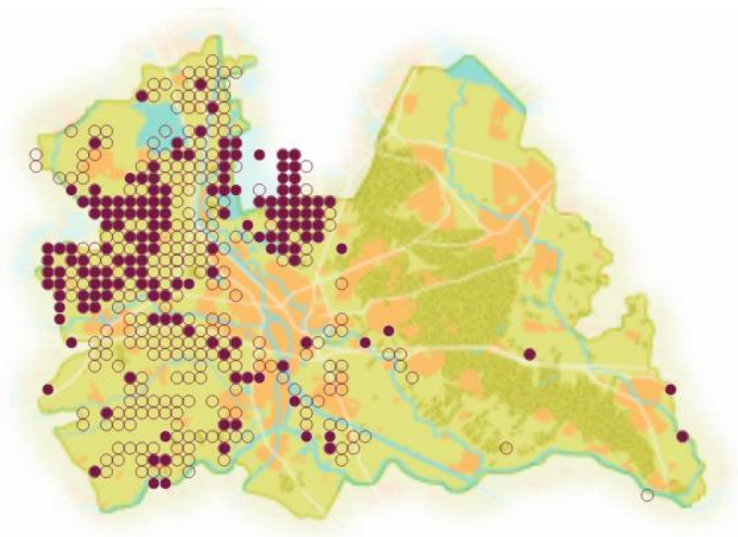
Bron: Winden, J. van der, Poot, M.J.M. en P.W. van Horssen. *Nieuwe kennis voor de bescherming van de flyway van Nederlandse purperreigers*. Bureau Waardenburg, Culemborg, 2010

Bijlage 2. Verspreiding van krabbenscheer in de Provincie Utrecht.

KRABBESCHEER IN UTRECHT

In de provincie Utrecht is krabbenscheer vrijwel alleen te vinden in het westelijk veenweidegebied en rondom het Noorderpark. De verspreiding sluit aan op het aangrenzende verspreidingsgebied in Noord- en Zuid-Holland.

- voorkomen 1975-1982
- voorkomen na 1983

Achteruitgang van krabbenscheer

De verspreiding van krabbenscheer is de laatste jaren sterk afgenomen. Een belangrijke oorzaak van deze achteruitgang is het vroegtijdig schonen van sloten. Indien dit geschiedt vóór september verdwijnen volledige velden met krabbenscheer, inclusief de jonge spruiten. Daarnaast zijn er belangrijke indirecte

gebiedsvreemde water zorgt ook voor het troebel worden van de wateren. Als laatste punt is het ontbreken van genetische variatie te noemen. Vrijwel alle krabbescheervegetaties bestaan uit vrouwelijke klonen. Daardoor is de zaadproductie zeer gering en is de genetische variatie tussen de planten klein. Hierdoor zijn de vegetaties bijzonder gevoelig voor

Verspreiding van krabbenscheer in de Provincie Utrecht.

Bron: *Krabbenscheer & Groene Glazenmaker in de provincie Utrecht*. Brochure provincie Utrecht, 2003

Bijlage 3. Verspreiding van de heikikker in Nederland.

Bron: Ravon

Bijlage 4. Verspreiding van de kamsalamander in Nederland.

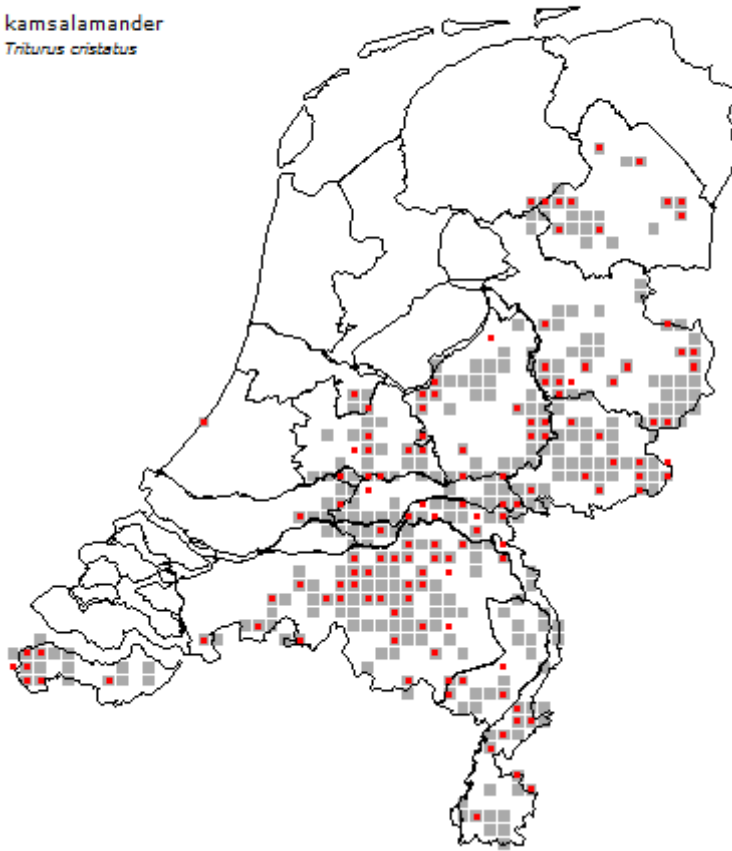
Waarnemingenkaart uit tijdschrift RAVON 51 (2013):

■ 2003 - 2011

• 2012

kamsalamander

Triturus cristatus

Bron: Ravon